

บทที่ ๔

การฝึกหัดขอสามสาย

การเรียนดนตรีไทยในสมัยโบราณนั้น เป็นลักษณะการจดจำและบอกต่อกัน ซึ่งเรียกวิธีการเช่นนี้ว่า มุขปาฐะ การเรียนลักษณะนี้จะเป็นการถ่ายทอดโดยปากเปล่า ไม่มีการจดบันทึกคัวโน้ต ผู้เรียนจะต้องมีความตั้งใจ และมีเวลามากพอในการเรียน จึงจะประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากการเกิดสำนักดนตรีต่าง ๆ มากมาย ซึ่งผู้เรียนทุ่มเทเวลาโดยส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวัน เพื่อการฝึกซ้อมดนตรี ผลที่ได้ก็คือ การเป็นนักดนตรีไทยมืออาชีพ มิใช่เรียนตามหลักสูตรภาคบังคับ หรือเพื่อการมีความสามารถพิเศษ เช่นในปัจจุบัน

ในปัจจุบันนี้ระบบการเรียนการสอนดนตรีไทยได้บรรจุลงในหลักสูตรภาคบังคับตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ส่วนในระดับมหาวิทยาลัยนั้นเกิดจากความต้องการของผู้เรียนเอง ซึ่งจะต้องเลือกสาขาวิชาการเรียนดนตรีไทยเอง เห็นได้ว่าระบบการเรียนดนตรีไทยนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปมาก การเรียนดนตรีที่อยู่ในระบบการศึกษานั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวทางในการเรียน หรือตำราในการเรียน เพราะลักษณะการเรียนแบบมุขปาฐะเช่นเดิมอาจไม่เอื้ออำนวยกับการเรียนในระบบหลักสูตร ซึ่งมีผู้เรียนจำนวนมาก แต่มีเวลาในการเรียนน้อย โดยแบ่งการเรียนออกเป็นการเรียนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติซึ่งต้องควบคู่กันไป ฉะนั้นคู่มือที่ใช้ประกอบการเรียนจึงมีความสำคัญมาก เพื่อให้ผู้เรียนศึกษาได้ในระยะเวลาที่สั้นลงและเป็นไปในทางเดียว ในปัจจุบันนี้มีคู่มือในการเรียนดนตรีไทยจำนวนน้อย ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการมีคู่มือการฝึกหัดดนตรีไทย เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย เช่นการใช้แบบฝึกหัดและรูปแบบการเรียนที่ชัดเจน ทั้งนี้จะต้องควบคู่ไปกับการกับครูผู้สอนโดยตรง จึงจะส่งผลให้ผู้เรียนมีความสะดวกในการเรียน และมีกำลังใจในการเรียนมากขึ้น

ในบทนี้เป็นขั้นตอนของการเริ่มฝึกหัดการเรียนขอสามสาย โดยแบบฝึกหัดนั้นผู้วิจัยได้ทำการประมวลขึ้นจากการศึกษาวิชาขอสามสายที่ได้จากคุณครูเฉลิม ม่วงแพศรี โดยครูได้ให้แนวคิดเรื่องความสำคัญของการมีแบบฝึกหัดในการเรียนว่า “ ถึงแม้ในสมัยที่ครูเรียนนั้นไม่มีการเรียนโดยการใช้แบบฝึกหัดในการเรียน แต่ก็ควรจะมีเพื่อรับใช้ปัจจุบันได้”(เฉลิม ม่วงแพศรี, สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2548)

ครูได้อธิบายว่าแบบฝึกหัดนั้นเป็นเรื่องสำคัญของการเรียนในสมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นแบบแผนหรือแนวทางของผู้เรียน ที่ระบบการศึกษาวิชาดนตรีไทยนั้นได้ถูกบรรจุในหลักสูตรการเรียนตั้งแต่การเรียนระดับประถมศึกษา จนกระทั่งระดับมหาวิทยาลัย จึงควรมีแนวทางให้ผู้เรียนได้เข้าใจได้ง่ายและเป็นไปในทางที่ถูกต้อง เนื่องจากในปัจจุบันนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลาในการเรียน

ในบทนี้ผู้วิจัยได้เรียบเรียงเนื้อหาการฝึกหัดขอสามสาย ดังนี้

1. การฝึกใช้คันชัก
2. แบบฝึกหัดการไล่เสียงหรือการใช้นิ้วควบคุมกับการบังคับคันชัก
3. บทเพลงสำหรับผู้เริ่มต้น
4. หน้าที่การบรรเลงของขอสามสาย

สัญลักษณ์การบันทึกโน้ต

คันชักออก = ใช้สัญลักษณ์ อ บนตัวโน้ต
 คันชักเข้า = ใช้สัญลักษณ์ ข ได้ตัวโน้ต
 การโยงเสียงตัวโน้ตในลูกหวาน = ใช้สัญลักษณ์ บนตัวโน้ต

1. การฝึกใช้คันชัก

การฝึกใช้คันชักถือเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกในการฝึกหัดขอสามสาย ผู้เรียนจะต้องฝึกบังคับคันชักในการสือออก-เข้า ให้สม่ำเสมอ โดยการตีแบบไกวเปลให้เสียงที่เกิดขึ้นนั้นดังสม่ำเสมอ โดยการพลิกหน้าขอเข้าหาคันชักจนชำนาญ ไล่เสียงจากสายทุ้ม สายกลาง สายเอก สึกกลับไป-มา หลายครั้งจนเกิดความชำนาญ

--- ล	- - - ร	- - - ช	- - - ร	--- ล	--- ร	- - - ช	- - - ร
ออก	เข้า	ออก	เข้า	ออก	เข้า	ออก	เข้า

เริ่มจากการสือคันชักออกโดยการ ไกวคันชัก ไปทางด้านขวามือของผู้เล่น และจึงสือคันชักเข้าสลับกันไป ในเบื้องต้นเป็นการฝึกการบังคับคันชักให้อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง คือคันชักจะขนานกับพื้นและสูงจากหน้าขอประมาณ 1 นิ้ว และการฝึกพลิกหน้าขอให้ชำนาญสือที่สายเดี่ยวทีละสาย โดยเฉพาะสายกลางให้ฝึกมากเป็นพิเศษ เพราะผู้เรียนใหม่มักจะสือไม่ค่อยถูก ไม่เกิดเสียง มักจะไปถูกสายเอกบ้าง สายทุ้มบ้าง

เมื่อเกิดความชำนาญแล้วให้ฝึกสือด้วยวิธีการเปิดขอ โดยการสือทีละสองสาย ให้เกิดเสียงประสาน เริ่มต้นสือคันชักออก-เข้า สายคู่ คือ คู่ล่าง (สายกลาง-สายทุ้ม) แล้วคู่บน (สายเอก-สายกลาง) ฝึกจนเสียงที่สือประสานออกมาน่าหนักเสียงทั้งสองสายเท่ากัน โดยสือสายเปล่าเป็นคู่ 4 นั่นคือ สือสายทุ้มกับสายกลางพร้อมกัน (เสียง ล กับ เสียง ร) จะให้เสียง ร และสลับกับการสือสายกลางพร้อมกับสายเอก (เสียง ร กับ เสียง ช) จะให้เสียง ช โดยสือให้สม่ำเสมอจากโคนคันชักจนถึงปลายคันชัก เป็นการสือแบบไกวเปลเช่นเดิม ซึ่งผู้เล่นสามารถนับจังหวะคร่าว ๆ ได้ เช่นเมื่อลากคันชักออกนับตัวเลขให้ได้ 1-8

เมื่อตีคันทักเข้ากันับ 1-8 ในลักษณะเช่นเดียวกัน หรือนับ 1-16 ก็ได้ ต้องให้น้ำหนักคันทักที่ตกลงบนสายขอทั้งสองนั้นเท่ากันพอดี จึงจะเกิดเสียงที่ถูกต้อง และทำงานเกิดความชำนาญ

-----	---- ร	-----	----ช	-----	---- ร	-----	----ช
	ล		ร		ล		ร
นับ1-2-3-4	-5-6-7-8	นับ1-2-3-4	-5-6-7-8	นับ1-2-3-4	-5-6-7-8	นับ1-2-3-4	-5-6-7-8
	ออก		เข้า		ออก		เข้า

2. แบบฝึกหัดการไล่เสียง

จากนั้นจะฝึกซ้อมด้วยการไล่เสียง โดยมีการกดนิ้วร่วมด้วยทีละสาย โดยเริ่มจากสายที่สามคือสายทุ้ม ทำงานเกิดความชำนาญในการกดนิ้วสลับกับการสีสายเปล่าทีละสาย ทั้งนี้คันทักต้องสม่ำเสมอและขนานกับพื้นตลอดเวลาดังมีรายละเอียดของเสียงต่าง ๆ ต่อไปนี้

สายที่สาม สายทุ้ม เมื่อกดนิ้วกลาง (ค) นั้น ให้คันทัก (ท) ไปพร้อมกันด้วย จะให้เสียง ค เช่นเดิม เช่นเดียวกับเมื่อกดนิ้วนาง (ร) จะต้องกดคันทักและนิ้วกลางไว้ด้วย เพื่อให้เสียงหนักแน่นขึ้น

---ล	---ท	---ค	---ร	---ค	---ท	---ล	---ท
------	------	------	------	------	------	------	------

---ค	---ร	---ค	---ท	---ล	---ท	---ค	---ร
------	------	------	------	------	------	------	------

สายที่สอง สายกลาง เมื่อกดนิ้วกลาง (ฟ) นั้น ให้คันทัก (ม) ไปพร้อมกันด้วย จะให้เสียง ฟ เช่นเดิม เช่นเดียวกับเมื่อกดนิ้วนาง (ช) จะต้องกดคันทักและนิ้วกลางไว้ด้วย เพื่อให้เสียงหนักแน่นขึ้น

---ร	---ม	---ฟ	---ช	---ฟ	---ม	---ร	---ม
------	------	------	------	------	------	------	------

---ฟ	---ช	---ฟ	---ม	---ร	---ม	---ฟ	---ช
------	------	------	------	------	------	------	------

สายที่หนึ่ง สายเอก ใช้วิธีการชุนนิ้ว คือการใช้ปลายนิ้วดันข้างสายเอกเข้าหาสายกลาง

---ช	---ล	---ท	---คิ	---ริ	---คิ	---ท	---ล
------	------	------	-------	-------	-------	------	------

---ช	---ล	---ท	---คิ	---ริ	---คิ	---ท	---ล
------	------	------	-------	-------	-------	------	------

เมื่อฝึกสี่สายเปล่าสลับกับการกดนิ้วของแต่ละสายจนชำนาญแล้ว ให้ฝึกการสี่สายเปล่าแบบ
ประสานเสียง คือ เสียง ร (ร-ล) และเสียง ซ (ซ-ร) สลับกับการกดนิ้วอย่างต่อเนื่องทั้งสามสาย
โดยเริ่มจากสายที่สามคือสายหุ้ม สายกลางและสายเอก

สายที่สาม สายหุ้ม

---	---	---	---	---	---	---	---
ล	ท	ค	ร	ค	ท	ล	ท
			ล				
---	---	---	---	---	---	---	---
ค	ร	ค	ท	ล	ท	ค	ร
	ล						ล

สายที่สอง สายกลาง

---	---	---	---	---	---	---	---
ร	ม	ฟ	ซ	ฟ	ม	ร	ม
ล			ร			ล	
---	---	---	---	---	---	---	---
ฟ	ซ	ฟ	ม	ร	ม	ฟ	ซ
	ร			ล			ร

สายที่หนึ่ง สายเอก

---	---	---	---	---	---	---	---
ซ	ล	ท	ค	ร	ค	ท	ล
ร							
---	---	---	---	---	---	---	---
ซ	ล	ท	ค	ร	ค	ท	ล
ร							

เมื่อสามารถทำได้จนคล่องแคล่วแล้ว ให้สืออย่างต่อเนื่องกันทั้งสามสาย โดยใช้นิ้วควง เข้ามาร่วมด้วย

---	---	---	---	---	---	---	---
ล	ท	ค	ร	ค	ท	ล	ท
			ล				
---	---	---	---	---	---	---	---
ค	ร	ค	ท	ล	ท	ค	ร
	นิ้วควง						นิ้วควง
---	---	---	---	---	---	---	---
ร	ม	ฟ	ซ	ฟ	ม	ร	ม
ล			ร			ล	
---	---	---	---	---	---	---	---
ฟ	ซ	ฟ	ม	ร	ม	ฟ	ซ
	นิ้วควง			ล			นิ้วควง
---	---	---	---	---	---	---	---
ซ	ล	ท	ค	ร	ค	ท	ล
ร							

---ช ร	---ล	---ท	---คั	---ริ	---คั	---ท	---ล
-----------	------	------	-------	-------	-------	------	------

การไล่เสียง

----	---ล	-ค-ร ล	-ค-ร ล	----	---ร	-ฟ-ช ร	-ฟ-ช ร
----	---ล	-ค-ร	-ฟ-ช ร	----	---ม	-ช-ล	-ค-ร ล

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีการฝึกหัดขอสามสายกับครูเฉลิม ม่วงแพศรี โดยการปฏิบัติจริง นั้น เนื่องจากการเรียนและการสอนของครูเฉลิมนั้นเป็นแบบมุขปาฐะ ไม่มีการใช้แบบฝึกหัด และการเขียนโน้ต ผู้วิจัยจึงคิดแบบฝึกหัดเบื้องต้นของขอสามสาย ตามคำแนะนำของครูเฉลิม ซึ่งการมีแบบฝึกหัดนี้ จะช่วยให้ผู้เรียนมีความชำนาญจากการฝึกฝนในเวลาที่รวดเร็วและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

การฝึกบังคับคันทักผู้เรียนจำเป็นต้องฝึกการบังคับคันทักให้เกิดความชำนาญ เพราะสำหรับขอสามสายแล้วเรื่องของคันทักนั้น เป็นส่วนสำคัญมากของการบรรเลง เนื่องจากขอสามสายมีคันทักที่แยกออกจากคันทขออย่างอิสระ ต้องควบคุมน้ำหนักให้คันทักนั้นสัมผัสกับสายขอได้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยวิธีการพลิกหน้าขอให้สัมผัสกับสาย เพราะฉะนั้นคันทักขอสามสายนั้น ต้องขนานกับพื้นและสูงจากหน้าขอ ประมาณ 1 นิ้ว เสมอ ซึ่งผู้เรียนเริ่มแรกนั้นมักจะบังคับคันทักไม่ได้ และแยกการสัมผัสสายที่ละสาย หรือทีละสองสายไม่ชัดเจน ซึ่งวิธีการที่ทีละสองสายหรือสี่ประสานเสียงนั้นเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของขอสามสาย

การฝึกไล่เสียงด้วยการกดนิ้วและบังคับคันทักไปพร้อมกันนั้น จะช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกความสัมพันธ์ของการใช้มือทั้งสองข้าง ในขณะเดียวกันก็นับจังหวะสามัญไปด้วย โดยเริ่มทีละสายจากสายที่หุ้ม สายกลาง และสายเอก ตามลำดับจนเกิดความชำนาญ วิธีนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเคยชินในการบังคับคันทัก และการเปลี่ยนเสียงตัวโน้ตต่าง ๆ จากการใช้ปลายนิ้วกดบนสาย ส่วนสายเอกเป็นการใช้นิ้วซุนที่สาย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของขอสามสาย วิธีการซุนนิ้ว จะใช้ปลายนิ้วแทงลงข้างสายเอก ซึ่งมีช่วงนิ้วต่าง ๆ กว้างกว่าสายอื่น ๆ และเป็นการฝึกบังคับคันทวนให้พลิกหน้าขอ ให้สายสัมผัสกับคันทักได้ถูกต้อง

หลังจากนั้นเป็นการฝึกการไล่เสียงทั้งสามสาย สลับกับการใช้เสียงประสาน และการใช้นิ้วควงร่วมด้วย จะทำให้ผู้เรียนรู้วิธีการที่ซับซ้อนมากขึ้นจนเกิดความชำนาญในการสี และ เนื่องด้วยปัจจุบันเวลาเรียนจะมีน้อย ถ้าฝึกสีสายเปล่าและฝึกกดนิ้วแล้ว ก็ต้องเริ่มต่อเพลง

สำหรับการเรียนโดยใช้แบบฝึกหัดในการเรียนดนตรีไทย คือ ทำให้ผู้เรียนมีแนวทางในการเรียน โดยสามารถที่จะฝึกฝนได้เอง และมีความสะดวกในการแสวงหาความรู้มากขึ้นในเวลาที่มืออยู่อย่างจำกัดในสังคมปัจจุบัน ทำให้ผู้เรียนมีกำลังใจที่จะศึกษาวิชาดนตรีไทยซึ่งเป็นวิชาที่ต้องใช้ความอดทน และใช้ความพยายามสูง นอกจากนี้ผู้เรียนยังสามารถกำหนดระดับขั้นของการเรียนได้ ซึ่งจะเป็นบรรทัดฐานเดียวกัน ไม่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสับสนในการเรียน

เมื่อผู้เรียนมีแบบฝึกหัดในการเรียนแล้วก็เสมือนว่ามีเครื่องทุ่นแรงในการเรียนส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจทำให้ผู้เรียนมีความอดทนในการเรียนน้อยกว่าการเรียนแบบเดิม ซึ่งทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องใช้ความพยายาม ความอดทนมาก ทั้งในการฝึกหัดและการต่อเพลง ทั้งนี้หากผู้เรียนมีความตั้งใจในการฝึกหัดขอสามสายก็จะไม่เกิดผลเสียต่อการเรียนดังกล่าว

3. การเริ่มเรียนเพลงในระดับต่าง ๆ

การเรียนขอสามสายในระดับขั้นต้นนั้น การต่อเพลงควรจะเป็นเพลงในจังหวะอัตราสองชั้น เป็นทำนองที่มีความยาวไม่มากนัก และมีรูปแบบการใช้คันทักซ้ำ ๆ กัน เป็นเพลงประเภทเพลงกรอ หรือเพลงบังคับทาง ซึ่งเหมาะสมกับการสี่ขอสามสาย เนื่องจากวิธีการบรรเลงนั้นแตกต่างกับซอด้วง และซออู้กล่าวคือขอสามสายนั้นมีคันทวนยาว คันทวนมีน้ำหนักมากวิธีการจับซอและการบังคับคันทักด้วยการพลิกหน้าซอให้มาสัมผัสกับสาย การที่มีคันทักที่แยกออกจากคันทวน ทำให้วิธีการบังคับซอและการบรรเลงยากกว่าซอ 2 สาย ที่มีคันทักอยู่ระหว่างสายทั้งสอง ลักษณะของซอที่ตั้งตรงบนค้ำซึ่งมีน้ำหนักเบาว่าจึงสามารถบรรเลงเพลงทางกรอ และเพลงดำเนินทำนองหรือแบบเก็บได้สะดวก ในขณะที่ขอสามสายนั้นจะต้องประกองคันทวนและคันทักซึ่งแยกออกจากกัน จึงเหมาะสมกับการบรรเลงเพลงที่มีทำนองห่าง ๆ ไม่สะดวกกับการบรรเลงเพลงที่มีความเร็ว และมีตัวโน้ตติดกันแบบทางเก็บ

การเรียนขอสามสายของครูเฉลิม ม่วงแพศรี เริ่มจากการมีพื้นฐานสี่ซอด้วงมาก่อน ฉะนั้นเวลาฝึกหัดขอสามสายจึงเริ่มต้นด้วยการต่อเพลง ซึ่งวิธีการเรียนนั้นขึ้นอยู่กับครูผู้สอนว่าจะต่อเพลงอะไรให้กับผู้เรียนบ้าง และผู้เรียนจะต้องมีความขวนขวายที่จะมาขอเรียนกับครู โดยอาศัยการจดจำไม่ต้องอาศัยตำราในการเรียนทั้งสิ้น ซึ่งก่อนที่ครูเฉลิม จะได้มาเรียนขอสามสาย ครูได้เรียนซอด้วงมาก่อนแล้ว โดยครูได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“ไม่ทราบแน่ชัดว่าในสมัยก่อนจะเรียนเพลงอะไรเป็นเพลงแรก เท่าที่ได้เรียนมาเริ่มต้นเรียนซอด้วงมาก่อน แล้วไปซื้อขอสามสายมาสีเอง คันทักไม่ถูก ตอนหลังไปเรียนกับ เจ้าคุณครูพระยาภูมิเสวิน ท่านก็ต่อเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ให้เป็นเพลงแรก ต่อมา

ก็ต่อต้บตันเพลงฉิ่งสองชั้น แต่ต่อแค่ตันเพลงฉิ่ง ขอต่อเพลงอื่นกับท่านหรือท่าน
เห็นว่าสีได้แล้วก็ไม่ทราบ ก็ต่อเพลงสามชั้นเลย”

(สัมภาษณ์ เจลิม ม่วงแพศรี, 12 กันยายน 2548)

จากการที่ครูได้เรียนซอด้วงมาก่อนนั้น เป็นผลให้เรียนซอสามสายได้เร็วขึ้น และสามารถที่จะ
ต่อเพลงได้ทันที ซึ่งผู้ที่เรียนได้จนประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความสนใจในการ
เรียน และมีความขยันในการฝึกซ้อมมาก ในการสอนซอสามสายของครูเจลิม นั้น ครูจะเริ่มต่อเพลง
จับไม้บัณเฑาะว์ให้กับลูกศิษย์เป็นเพลงแรก ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้สำหรับการบรรเลงซอสามสาย ในวง
จับไม้ซึ่งประกอบไปด้วย ซอสามสาย คนจับร้อง คนโกวบัณเฑาะว์ และใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ โดย
มีทำนองดังนี้

ทำนองเพลงจับไม้บัณเฑาะว์

ท่อน 1

บรรทัดที่ 1

						ซ	--- ซ
----	--- ร	----	ร	----	ร	-ฟ- ร	ร
	ล		-ค- ล		-ค- ล		
	อ		บ		อ บ	อ	บ

บรรทัดที่ 2

	ซ	ท	---ท	---ค	-ร-ค	-ร- ซ	--- ซ
----	-ฟ- ร	-ฟ-				ร	ร
	อ บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

บรรทัดที่ 3

	ซ	---ล	-ค- ซ
----	-ฟ- ร		ร
	อ บ	อ	บ

ท่อน 2

บรรทัดที่ 1

----	-ท-ท	----	-ท-ท	-ค-ท	-ช-ท	---ค	---ร

อ ข

อ ข

อ

ข

อ

ข

บรรทัดที่ 2

	ช	-ท-ช				ช	---ช
---ร	-พ-ร	ร	-พ-ร		ร	-พ-ร	ร
			ล	----	-ค-ล		

อ

ข

อ

ข

อ

ข

อ

ข

(ซ้ำ) บรรทัดที่ 2

ท่อน 3

บรรทัดที่ 1

				----	---ค	-ร-ค	-ร-ท
----	---ร	---ร	---พ				
	ล	ล					

อ

ข

อ

ข

อ ข

บรรทัดที่ 2

----	---ค	-ร-ค	-ร-ช		ช	---ล	-ค-ช
			ร	----	-พ-ร		ร

อ

ข

อ ข

อ

ข

อ

ข

ลักษณะทำนองของเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ เป็นทำนองที่มีความสม่ำเสมอ มีตัวโน้ตห่าง ๆ มีการใช้คันทักยาวต่อเนื่องกัน ซึ่งเหมาะสมกับการฝึกคันทักขอสามสาย ซึ่งผู้ฝึกขอสามสายในระดับต้นนั้น จะต้องฝึกการใช้คันทักให้สม่ำเสมอและแยกการสีในแต่ละสายให้ถูกต้อง นอกจากจะต้องฝึกการใช้คันทักยาว ๆ แล้ว มีการใช้วิธีการสีเสียงประสานคู่ 4 คือ ร-ล และช-ร ซึ่งวิธีการสีเสียงประสานนี้เป็นลักษณะเฉพาะของขอสามสาย ผู้เรียนจะได้ฝึกการสีเสียงประสานให้ได้น้ำหนักเท่ากันทั้งสองสาย จึงจะได้เสียงที่ถูกต้อง เนื่องจากเพลงขับไม้บัณเฑาะว์เป็นเพลงที่มีทำนองห่าง และมีช่วงเสียงที่เหมาะสม

กับการสี่ขอสสามสาย คือ ทครxฟขx ซึ่งขอสสามสายนั้นจะแสดงลักษณะของเพลงออกมาได้ชัดเจนที่สุด นั่นคือแสดงถึงความสงบ และความสง่างาม

ลักษณะทำนองเช่นนี้ อาจเป็นอุปสรรคแก่ผู้เรียนในระดับต้น ในเรื่องของจังหวะ ซึ่งผู้เรียนเริ่มแรกนั้น นอกจากจะไม่รู้ทำนองเพลงแล้ว ยังไม่สามารถนับจังหวะได้ถูกต้อง จึงต้องสอนการนับจังหวะร่วมด้วยเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจได้เร็วขึ้น เป็นการนับจังหวะแบบการใช้ตัวเลข คั่นระหว่าง ช่องว่างของโน้ตตัวแรก จนถึงโน้ตตัวที่ 2 เช่น ในประโยค

						ซ	--- ซ
----	--- ร	----	ร	----	ร	- ฟ - ร	ร
	ล		- ค - ล		- ค - ล		
	อ	1 2	ข	1 2	อ	ข	อ

วิธีการนี้จะทำให้ผู้เรียนทราบว่า จะต้องสีตัวโน้ตแต่ละตัวให้มีความยาวเท่าไร จึงจะสามารถเปลี่ยนตัวโน้ตตัวต่อไปได้ และทำได้โดยครูผู้สอนจะสีเพลงนั้น ๆ เป็นประโยคสั้น ๆ ทีละวรรค คือ โน้ตใน 4 ห้องเพลง เพื่อให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม จากนั้นจึงสีไปพร้อมกับผู้เรียนจนเกิดความชำนาญ

เมื่อสีจนชำนาญแล้ว ก็เริ่มต่อเพลงที่ใช้คันทักง่าย และการใช้คันทักในเพลงนั้น จะเป็นคันทักซ้ำ ๆ กัน คือ เพลงโยสลัม

ทำนองเพลงโยสลัม

บรรทัดที่ 1

--- ค	- ค ค ค	- ซ - ค				- ซ	
		ร	- ร - ม	---	- ม ม ม	ร - ม	- ร - ค
			ล				ล
	อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ

บรรทัดที่ 2

			ซ		- ซ - ล	- ซ - ล	- ค - ซ
		- ร - ม	- ฟ - ร	----	ร	ร	ร
--- ค	- ค ค ค						
	อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ

บรรทัดที่ 3

--- ซ	- ซ ซ ซ	ซ	- ล - ค	----	- ค - ซ	- - ล ซ	
		- ม - ร			ร		- ฟ - ม
	อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ

บรรทัดที่ 2

	ช ล ค ช			-- ช ล	- ค - ร	ค ล	ค ช ช ช
--- ม		--- ม	ร ร ม			ม ร	ร
			ค				
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ บ	อ บ

บรรทัดที่ 3

--- ช	- ช ช ช	- ช - ล	ค ล		- ช - ล	ช ล	ค ช ช ช
	ร		ร ม	ร ม		- ม	ร
				- ค			
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ บ	อ บ

บรรทัดที่ 4

--- ช	- ช ช ช						
	ร	ม ร ช	- ร - ม	----	ร	ม ร ร	- ม -
		ค	ล		- ค -	ค ล	ค
อ	บ	อ บ	อ บ		อ บ	อ บ	อ บ

สำหรับเพลงลาวจ้อยซึ่งเป็นเพลงอันดับที่ 3 สำหรับการฝึกหัดขอสามสาย ในเพลงนี้จะมีทำนองที่สั้น และมีคันทักไม่ยากสำหรับผู้เรียนในระดับต้น อีกทั้งเพลงในสำเนียงลาว อยู่ในบันไดเสียงที่เหมาะสมการลีขอสามสายนั้นคือ ครมxชลx ในเพลงนี้จะมีจังหวะปานกลาง ผู้เรียนจะได้ฝึกการนับจังหวะร่วมด้วย และฝึกการใช้คันทักที่มีรูปแบบคล้าย ๆ กัน และการใช้เสียงประสานในบางจุดทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย และสามารถเล่นได้เร็วขึ้น

เพลงที่ 4 เป็นเพลงสองชั้นทำนองสั้นง่าย ๆ คันทักไม่ยากที่จะได้เรียนต่อไป คือเพลงลาวครวญ

ทำนอง เพลงลาวครวญ

บรรทัดที่ 1

----	----	- ร - ท	ล ช ล ท	----	- ช - ล	- ช - ท	ล ล ล ล
		อ บ	อ บ		อ บ	อ บ	อ บ

บรรทัดที่ 2

			ช	---ช	-ชชช	-ร-ท	ลช-ล
	ร	ร	-ม-ร		ร		ร
---ร	-รรล	-ท-ล					
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

การฝึกเพลงลาวครวญนี้ ครูเฉลิมจะใช้บันไดเสียง ซลทขรมx เพื่อใช้นิ้วให้สะดวกแก่
 ขอสสามสาย ซึ่งอาจไม่ตรงกับเสียงที่ใช้บรรเลงจริง คือเริ่มต้นที่นิ้วก้อยสายเอก ใช้เพลงลาวครวญนี้
 เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกหัดเพลงที่มีขนาดสั้นไม่ยาวจนเกินไป ต่อจากเพลงลาวครวญก็จะต่อเพลงลาวสมเด็จ

ทำนองเพลงลาวสมเด็จ

บรรทัดที่ 1

----	---ล	--ช ล	ค ร - ค	---ล	-ค-ช	ลช คช	ลช
							ฟ ร
							ล
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

บรรทัดที่ 2

	ช	-ลคช	ลช	-รคล	-ชลค	---ร	คลชค
----	ร ฟ ร		ฟ ร				
	ค		ล				
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

บรรทัดที่ 3

	ช	-ลคช	ลช			ช	ลชฟช
-ชฟร	-ฟ-ร		ฟ ร	-ฟ-ร	ร	-ฟ-	ร
			ล		คคคค		
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

บรรทัดที่ 4

	-ช				ชลช		
-ฟฟฟ	ร-ฟ	-ม-ร	ร	-ฟฟฟ	ฟ	-ม-ร	ร
			คคคค				คคคค
อ	บ	อ	บ	อ	บ	อ	บ

บรรทัดที่ 5

	ชล	----	-ค-ร		-ช		
----	-ฟ			---ฟ	ร-ฟ	-ม-ร	มร ร
							คค
	อ ข		อ ข	อ	ข	อ ข	อ ข

บรรทัดที่ 6

					-ช		
----	-ฟ		ร	---ฟ	ร-ฟ	-ม-ร	มร ร
	-ล	----	-ค-ล				ค ล
	อ ข		อ ข	อ	ข	อ ข	อ ข

เพลงนี้เป็นเพลงในสำเนียงลาวเช่นกัน แต่จะมีทำนองที่ยาวกว่าเพลงอื่น ๆ ที่เรียนมาแล้ว ผู้เรียนจะได้ฝึกการเปลี่ยนนิ้วพร้อมกับการใช้คันชักให้เกิดความสัมพันธ์กัน ซึ่งเพลงนี้จะมีตัวโน้ตที่ติดกันเป็นกลุ่ม และสลับกับทำนองห่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนจะได้ซึมซับกับการสีทั้ง 2 แบบ อีกทั้งมีการใช้เทคนิคในการบรรเลงเพิ่มขึ้นมา เช่น การสะบัด คือ การสีโน้ต 3 ตัวติดกันด้วยความรวดเร็วในคันชักเดียว เช่น ชฟร และมีการใช้ทั้งนิ้วซุนในสายเอก และการกดนิ้วจนครบทุกสาย ซึ่งทำนองก็ค่อนข้างง่ายและไม่ยาว เมื่อคุ้นเคยกับสำเนียงลาว ซึ่งเรียบง่ายตรงไปตรงมา ก็เริ่มต่อเพลงสำเนียงมอญ ซึ่งการกดนิ้วจะต่างออกไป ในเพลงทองย่อน

เพลงทองย่อนทางรรรมาใช้คันชักง่าย ๆ ไม่ค่อยใช้คันชักเก็บ เมื่อทางรรรมาคล่องแล้ว ก็ต่อทางเปลี่ยนต่าง ๆ อีก ๓ ทาง

ทำนองเพลงทองย่อน

ทางรรรมา บรรทัดที่ 1

---ท	-คคค	---ร	คคคค	-ช ร	-ค-ท	-ร-ค	ทค-ร
				ฟ ล			
อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ ข	อ ข

บรรทัดที่ 2

	ช	ลชดช	ลชฟ ช	ร			
ร	-ฟ -ร			ฟล	-รรร	---ฟ	รรรร
-ทค	ล			-ค	ล		ล

อ ข   อ ข   อ   ข อ   ข   อ   ข

บรรทัดที่ 3

---ช	-ชชช	ช	-ท-ค	-ช		คท	รคทช
		ฟรฟร		ฟร	ชฟร	ฟร	ร
					ค		

อ   ข   อ ข   อ ข   อ ข   อ ข   อ ข   อ ข

บรรทัดที่ 4

		-ททท	-ค-ค	ชชชช	-ท-ท		-ช-ช
-รรร	-ฟ-ฟ			ร		ฟฟฟ	ร ร

อ ข   อ ข   อ ข   อ ข   อขอข   อ ข   อขอข   อ ข

บรรทัดที่ 5

		--รด	ทค-ร		-คทค	รค	-ค-ท
ฟชฟร				-ฟ-ร		ฟร	
ล	-ค-ท						

อ ข   อ ข   อ   ข   อ ข   อข   อ ข   อ ข

ทางเปลี่ยน 1

บรรทัดที่ 1

---ท	---ค	---ร	---ช	ค	-ท-ช	-ช	ทช
				ฟร-		-ฟ	ฟร

อ ข   อ ข   อ   ข   อ ข   อข   อ ข   อ ข

บรรทัดที่ 2

	---ล		---ช				
----		----	ร	---ฟ			ร ฟร
					---ท	---ค	ค
	อ		ข	อ	ข	อ	ข

บรรทัดที่ 3

----	----	---ร	---ค	---ท			-ชลช
					---ร	-ฟรฟ	ร
					ล		
	อ	ข	อ	ข	อ	ข	อข

บรรทัดที่ 4

----	----	---ท	---ค	---ร	-ฟ-ช	----	----
					ร		
	อ	ข	อ	ข			

บรรทัดที่ 5

ช	ท	คทช ทค	รดท คร		คท-ค	รด	-ค-ท
-รฟร	-ฟช			-ฟ-ร		ฟร	
						ล	
อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ	ข

ทางเปลี่ยนที่ 2

บรรทัดที่ 1

---ท	---ค	---ร	---ค	--รด	ทชทช	-ททท	-ค-ร
					ร		
อ	ข	อ	ข	อ	ข	อ	ข

บรรทัดที่ 2

			---ช	-ท-ค	รดท-ช		
----	---ร	---ฟ	ร		ร	---ฟ	รชฟร
	ล						ล
	อ		ข	อ	ข	อ	ข

บรรทัดที่ 3

			---ช	-ท-ค	รคทช		ช
----	---ร	---ฟ	ร		ร	---ฟ	รฟ-ร
	ล						
	อ		ข	อ ข	อ ข	อ	ข

บรรทัดที่ 4

----	----	---ท	---ค	---ร	-ฟ-ช	----	----
					ร		
		อ	ข	อ	ข		

บรรทัดที่ 5

ช	ท	คทช ทค	รคท ค ร		คท-ค	รค	-ค-ท
-รฟร	-ฟช			-ฟ-ร		ฟร	
						ล	
อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข

ทางเปลี่ยนที่ 3

บรรทัดที่ 1

			คทช ทค	ทช	คท	ลชฟช	ลทคร
ฟ	ฟ	ฟ		ฟร	ฟร		
ครค	ครค	ครค					
อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข

บรรทัดที่ 2

--ชช	ลช	--ชช	ลช	--ชช	ลช	--ชช	ลช
	ฟร		ฟร		ฟร		ฟร
	ล		ล		ล		ล
อ	ขอข	อ	ขอข	อ	ขอข	อ	ขอข

บรรทัดที่ 3

ครด	ครด	ครด	คทช ทค	ทค		ทค	รคทช
ฟ	ฟ	ฟ		รฟ	ชฟ	รฟ	
					รค		
อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข

บรรทัดที่ 4

ชชทช	ช	คครด	ทชทค	ทค		ทค	รคทช
	ฟรฟ			รฟ	ชฟ	รฟ	
					รค		
อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข	อ ข

บรรทัดที่ 5

ช	-ค-ท	--รค	ทค-ร		คท-ค	รค	-ค-ท
ฟ ฟร				-ฟ-ร		ฟร	
ล						ล	
อ ข	อ ข	อ	ข	อ	ข	อ ข	อ ข

ในการฝึกหัดเพลงทองย่อน ซึ่งเป็นเพลงสำเนียงมอญ มีทำนองที่ซ้ำกันในแต่ละท่อน จึงไม่เป็นการยากเกินไปสำหรับผู้เรียนซอสามสาย เพลงสำเนียงมอญนี้ จะใช้บันไดเสียง ทค $\times$ ฟช $\times$ ในเพลงนี้ผู้เรียนจะได้ฝึกการสีทำนองห่าง ๆ และมีการสีแบบเก็บสลับกันไปบ้าง ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ลักษณะของเพลงมอญที่มีการใช้เสียง ฟา มาก ซึ่งเสียงนี้ครูเฉลิมอธิบายว่า เป็นเสียงที่สีโดยซอสามสายจะไพเราะที่สุด เช่นเดียวกับการสีในเสียงประสานในเสียงต่ำ ร-ล ซึ่งการใช้เสียง ฟา นี้ จะแสดงลักษณะของเพลงที่มีทำนองเศร้า เช่นเดียวกับซอสามสายที่มีเสียงเศร้า

ในการฝึกหัดเพลงนี้ ครูได้สอดแทรกกลวิธีการบรรเลงบางประการ เช่น

1. การสะเคาะ ซึ่งมีลักษณะการสีโน้ต 2 ตัวติดกันถี่ ๆ โดยมากจะเป็นการใช้นิ้วชี้ ค่อย ๆ แตะลงที่สาย และปล่อยสายเปล่าโดยเร็ว เช่น ลช คช
2. การใช้ลูกสะบัด ซึ่งมีโน้ตติดกัน 3 ตัวใน 1 คันทัก เช่น คทช รคท เป็นต้น
3. การใช้ลูกหวาน คือการลากเสียงคือการสีโน้ตที่ต้องการลากเสียงให้ยาวขึ้น จนเกินจังหวะของโน้ตตัวนั้น ซึ่งโดยปกติแล้ว ห้องเพลงต่อจากโน้ตที่ลากเสียงยาวจะเป็นห้องว่าง จึงสามารถสีให้เกิดจังหวะได้ ทั้งยังทำให้เกิดความไพเราะมากขึ้น เช่น ล-ชฟ ช--ฟร แทนที่การสี ลชฟร ธรรมชาติใน 1 ห้องเพลง

4. การรูดสาย นั่นคือ การเลื่อนนิ้วลงต่ำกว่าตำแหน่งเดิม เช่นการใช้นิ้วก้อยในการชุนสายเอก เช่น ทำนองต่อไปนี้

----	----	---ท	---ค	---ร	-ฟ -ซ	----	----
					ร		

เป็นการใช้นิ้วก้อย เลื่อนตำแหน่งลงมาในลักษณะของการเอื้อมมาที่เสียง ฟา และเลื่อนกลับไปตำแหน่งเดิม

5. ลักษณะของการสีที่แตกต่างกันออกไป จากทำนองหลักเดียวกัน หรือ เรียกว่า การแปรทำนอง หรือการแปรทางนั่นเอง ดังทำนองต่อไปนี้

ซ	ท	คทซ ทค	รคท คร		คท - ค	รค	- ค - ท
- รฟร	- ฟซ			- ฟ - ร		ฟร	
						ล	

ซ	- ค - ท	-- รค	ทค - ร		คท - ค	รค	- ค - ท
ฟ ฟร				- ฟ - ร		ฟร	
ล						ล	

เมื่อเทียบประโยคเพลงทั้ง 2 คู่แล้ว จะพบว่า มีทำนองหลักที่เหมือนกัน แต่ใช้วิธีการบรรเลงที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะของการแปรทางที่ไม่ยากนัก ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้โดยง่าย ซึ่งการแปรทางนี้ต้องอาศัยความมีประสบการณ์ในการต่อเพลงมาก ๆ และรู้หลักของการแปรทางให้เหมาะสมกับเพลง และเครื่องดนตรีนั้น ๆ ซึ่งจะได้อธิบายในเรื่องของการแปรทางต่อไป

เนื่องจากในเพลงนี้มีความยาวถึง 4 ทางด้วยกัน ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นทำนองที่ซ้ำ ๆ กัน อาจทำให้ผู้เรียนเกิดความสับสนในทำนองเพลง ซึ่งจะพบว่าในบางครั้งนั้น เมื่อกำลังบรรเลงเพลงในเที่ยวแรกอยู่ กลับกระโดดข้ามไปลงจบในท่อนเพลงที่ 3 เป็นต้น เพราะเนื่องจากมีทำนองที่คล้ายกัน

การใช้กลวิธีการบรรเลงพิเศษ เช่นการใช้ลูกหวาน อาจทำให้ผู้เรียนให้ความสนใจกับการใช้กลวิธีการบรรเลงมากจนไม่รักษาจังหวะในการบรรเลงเป็นต้น

เมื่อฝึกเพลงทองข่อนจนชำนาญดีแล้ว ก็อาจจะต่อเพลงสองชั้น อื่น ๆ เพิ่มเติมอีก เช่น เพลงมอญรำดาบ เพลงมอญมอปรือ เพลงเขมรพวง และค้อย ๆ เพิ่มความยาวของเพลงขึ้นเป็นเพลงสามชั้น หรือเพลงเถา ต่อไป ทั้งนี้ ต้องย้อนกลับไปฝึกตั้งแต่เพลงขับไม้บั้งเขาะว้ออีกครั้งหนึ่ง เพื่อทบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้ว

จากการฝึกหัดเพลงสั้น ๆ มาจำนวนหนึ่ง จะทำให้ผู้เรียนเกิดความชำนาญในการใช้คันทัก การใช้นิ้ว ให้ประสานกับทำนองเพลง จึงเริ่มต่อเพลงที่มีความยาวมากขึ้น เช่น เพลงสามชั้น หรือเพลงเถา ให้ผู้เรียนได้ฝึกจำเพลงที่มีความยาวมากขึ้นตามลำดับ การสี่ชอสามสายนั้นเอกลักษณ์โดดเด่นเรื่องความไพเราะอยู่ที่การสี่เสียงประสาน ซึ่งมีความยากในการบังคับคันทักให้สัมพันธ์กับสายได้อย่างสม่ำเสมอ และมีน้ำหนักเท่ากันทั้ง 2 สาย ฉะนั้นบทเพลงที่มีความสำคัญกับการบรรเลงชอสามสายนั้นคือเพลงกรอ โดยเฉพาะที่มีสำเนียงเขมร หรือสำเนียงมอญ เนื่องจากในสำเนียงเขมรนั้น ใช้วิธีการตีแบบเปิดชอมาก คือการสี่เสียงประสานเสียงต่ำคู่ ร-ล มาก ทำให้เกิดความกำทอนของเสียงมาก ซึ่งครูเฉลิมได้ให้เหตุผลในเรื่องนี้ว่า “ เพลงสำเนียงเขมรนั้นเหมาะกับการเล่นสามสายมาก เพราะมันใช้คู่ล่างมาก (เสียง ร – ล) เพลงมอญอีกอย่างหนึ่ง เพราะเพลงมอญจะเป็นเพลงเศร้าคล้ายกับเสียงชอสามสายที่มีเสียงเศร้า ๆ ครูว่าอย่างนั้นนะ ถ้าจะถามว่าเพลงอะไรเป็นเพลงสำหรับสามสาย เพลงกรอสำเนียงเขมร และมอญนี้แหละ ที่เป็นเพลงของสามสาย ” (สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงเพชร, 17 ธันวาคม 2548) เพลงสำเนียงเขมรที่เหมาะสมกับการบรรเลงชอสามสายมีจำนวนมาก เช่น เพลงเขมรปี่แก้วทางสักวา ขอมทรงเครื่อง ขอมเงิน เขมรเลียนนคร ส่วนเพลงมอญนั้น ก็ได้แก่ เพลงมอญรำดาบ มอญมอบเรือ แจกมอญบางขุนพรหม เป็นต้น สำหรับเพลงทางกรอนั้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง เพลงเขมรปี่แก้วทางสักวา ซึ่งเป็นเพลงที่ครูเฉลิมนั้นให้ความสำคัญในเรื่องความไพเราะ และเหมาะสมกับการบรรเลงชอสามสายเป็นอย่างมาก

ทำนองเพลงเขมรปี่แก้วทางสักวา

ท่อน 1

ล- ซฟ	ซล- ล	----	- ค-ซ	--- ฟ	--- ซ	ล ซฟ ซล	- ค- ร
----	----	- ล- ล	-- รค	--- ร	ค- รร	--- ร	---- ร
----	--- ฟ	----	- ซฟร	----	คร- ฟ	--- ซ	ล ซฟ ซล
ล---	----	คคซฟ	- ซ- ล--	- ค- ล	ซคซล	ซล- ค	ลล- ค
----	----	ฟรคร	คค- ค	- ฟรค	- ล- ค	- ร- ฟ	--- ร- ฟ
----	--- ฟ	--- ซ	ลค- ร	----	-- ค- ฟ	--- ซ	- ล- ค

----	-ลคค	-ลขฟ	-ช-ร	----	คร-ฟ	---ช	ลขฟชล
------	------	------	------	------	------	------	-------

----	----	--ช-ช	ฟลขฟ	รรคร	ฟช--	--รคค	-ช-ฟ
------	------	-------	------	------	------	-------	------

ท่อน 2

-ฟ-ฟ	---ช	ลขฟช	-ล-ค	ล-รค	-ค-ล	ชลคค	ชฟ-ช
------	------	------	------	------	------	------	------

----	----	-ฟ-ฟ	---ช	--ฟร	คร-ฟ	---ช	ฟลขช
------	------	------	------	------	------	------	------

----	-ค-ล	ชลคค	ช ลขฟ ช	ฟชลช	ฟร-ฟ	รฟชล	--ค-ร
------	------	------	---------	------	------	------	-------

----	----	-ช-ช	---ล	---ค	-ร-ร	-ค-ร	คมรร
------	------	------	------	------	------	------	------

--ลฟ	ชล-ล	----	ฟชลค	----	---ล	ชลคค	ช ลขฟ
------	------	------	------	------	------	------	-------

---ช	----	-ฟ-ฟ	ช-ฟร	----	คร-ฟ	---ช	ฟลขช
------	------	------	------	------	------	------	------

----	-ค-ล	ชลคค	ชฟ-ช	ฟชลช	ฟชฟรฟ	รฟชล	-ค-ร
------	------	------	------	------	-------	------	------

----	----	-ช-ล	-ค-ร	-มรค	-ร--	ลครฟ	-ชรฟ
------	------	------	------	------	------	------	------

----	----	--ค-ร	-ฟ-ช	-ลขฟ	-ช--	ลขฟช	ลล-ค
------	------	-------	------	------	------	------	------

----	---ช	---ล	-ค-ร	----	--ค-ฟ	---ช	--ล-ค
------	------	------	------	------	-------	------	-------

----	-ลคค	คลขฟ	รฟชร	----	ฟรคฟ	---ช	ลขฟชล
------	------	------	------	------	------	------	-------

จบท่อน

----	----	--ช-ช	ฟลขฟ	รรคร	ฟช--	--รคค	ช ลขฟ
------	------	-------	------	------	------	-------	-------

ลูกเท้า

เพลงเขมรปี่แก้วทางสักวานี เป็นเพลงในสำเนียงเขมร ซึ่งอยู่ในบันไดเสียง ฟซลขครx ในเพลงนี้จะมีทำนองที่ห่างกัน ในลักษณะของเพลงกรอ ซึ่งมีความเหมาะสมในการบรรเลงซอสามสาย และมีการใช้เสียง ฟา ในการบรรเลงมาก และมีการเปิดซอมาก เพลงนี้เป็นเพลงที่มีความไพเราะมากเพลงหนึ่งในการบรรเลงซอสามสาย เมื่อได้เรียนเพลงต่าง ๆ มากแล้ว ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในลักษณะการสีซอสามสายมากขึ้น ในเพลงเขมรปี่แก้วทางสักวานี เป็นทำนองห่างจะมีการใส่ลูกเล่นต่าง ๆ เข้าไปในช่องว่างเหล่านั้น การกำหนดจังหวะจึงเป็นเรื่องที่ยากที่สุด

ในการศึกษาวิธีการฝึกหัดซอสามสายในเพลงเขมรปี่แก้วทางสักวานี พบว่ามีการใช้กลวิธีพิเศษเสริมเข้ามา ซึ่งเนื่องจากเพลงนี้เป็นเพลงกรอซึ่งมีทำนองห่าง ๆ ลักษณะการบรรเลงซอสามสายแล้วจะเป็นลักษณะใกล้เคียงกับทำนองหลัก เพราะเป็นเพลงบังคับทาง จึงมีการใช้กลวิธีในการสี เพื่อเพิ่มความไพเราะให้กับการบรรเลงมากขึ้น ดังนี้

1. พบว่ามีการใช้ลูกหวาน โดยเฉพาะใน 2 ห้องสุดท้ายของบรรทัด โดยจะพบว่าในห้องเพลงต่อจากนั้นโดยมากจะเป็นห้องว่าง ทำให้มีช่องว่างของตัวโน้ต ซึ่งหากทอดเสียงให้ยาวขึ้นในลักษณะการใช้ลูกหวานจะทำให้บรรเลงได้ครบจังหวะพอดี ก่อนที่จะบรรเลงในห้องเพลงต่อไป ตัวอย่างเช่น

--ลฟ	ซล-ล	----	ฟซลค	----	---ล	ซลคค	ซ ลขฟ
------	------	------	------	------	------	------	-------

---ซ	----	-ฟ-ฟ	ซ-ฟร	----	คร-ฟ	---ซ	ฟลซซ
------	------	------	------	------	------	------	------

ในห้อง 2 ห้องเพลงสุดท้ายของบรรทัดแรกนั้น จะเป็นการใช้ลูกหวาน ทำให้โน้ตตัวสุดท้ายหรือที่เรียกกันว่าลูกตก เลยจังหวะไปลงในบรรทัดต่อไป ซึ่งมักจะเป็นห้องว่างของเพลงและจะพบว่าลูกหวานที่ใช้นั้นจะเป็นการเรียงเสียงของตัวโน้ตในทิศทางลงเสียงต่ำเสมอ

2. การใช้นิ้วนาง ในการซอสามสายเอก หรือ โน้ตตัว โค ในลักษณะค่อย ๆ เตะไปที่สาย แล้วจึงลงเสียงหนัก ในห้องเพลงสุดท้าย (ศึกษาจากวิดิทัศน์ประกอบ) ตัวอย่าง

----	----	--ค-ร	-ฟ-ซ	-ลขฟ	-ซ--	ลขฟซ	ลล-ค
------	------	-------	------	------	------	------	------

ซึ่งครูเฉลิมได้อธิบายว่าเป็นลักษณะการสีของครูทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล และยังไม่มีชื่อเรียกเฉพาะ ซึ่งเป็นลูกที่ครูเฉลิมนำมาใช้บ่อยครั้งในเพลงต่าง ๆ โดยเฉพาะในเพลงนี้ที่สามารถทำได้ในหลายจุดด้วยกัน

3. การชะงักคั่นซักในประโยค ---ฟ / ---ซ / ลค-ร

----	---ฟ	---ซ	ลค-ร	----	--ค-ฟ	---ซ	-ล-ค
------	------	------	------	------	-------	------	------

การใช้จังหวะหยุดในโน้ตตัว โค ก่อที่จะลงโน้ตตัว เร ทำให้ต้องมีการชะงักคั่นซัก ซึ่งจะทำให้เสียงโน้ตขาดหายไปอย่างกระทันหัน ซึ่งจะต่างจากการสีแบบปกติ ที่ในเพลงกรอนั้น จะต้องเชื่อม

โน้ตทุกตัวให้สัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปตลอด การใช้วิธีการจะงักกันชักนั้นยังทำให้มีการเน้นหนักของคันทันชักมากกว่าปกติ

4. วิธีการพรมห่าง ซึ่งในเพลงต่าง ๆ ที่ทำนองห่าง ๆ นั้น เครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องสายจะใช้วิธีการพรมนิ้วจะเพิ่มความไพเราะให้กับการบรรเลงมากขึ้น ซึ่งวิธีการพรมซอสามสายนั้น จะต่างจากการสีซอสองสายคือ จะต้องใช้นิ้วซุนในการพรม ซึ่งการใช้นิ้วซุนนี้จะเป็นการสะดวกแก่การพรมมากขึ้น และใช้วิธีการพรมห่างคล้ายซออยู่ ซึ่งจะแตกต่างจากการพรมนิ้วซอด้วงซึ่งจะใช้วิธีการพรมถี่ ๆ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยลักษณะสายซออยู่และซอสามสายนั้นมีขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน และมีเสียงทุ้มต่ำกว่า ฉะนั้นการพรมนิ้วถี่ ๆ เช่นซอด้วงอาจทำให้เสียงที่ได้ไม่ชัดเจนเช่นซอด้วงซึ่งมีสายเล็กและเสียงสูงกว่า มีข้อพิณหลายประการ จากการฝึกสีเพลงเขมรปี่แก้วทางสักวา

1. เป็นเพลงกรอซึ่งลักษณะที่เหมาะสมในการบรรเลง ซอสามสาย เนื่องจากมีช่วงเสียงแต่ละตัวโน้ตยาว ต้องตามลักษณะคันทันชักของซอสามสายที่ต้องใช้คันทันชักยาวในการบรรเลง
2. เป็นเพลงโน้ตในสำเนียงเขมรซึ่งอยู่ในบันไดเสียง ฟซลxครx มีความเหมาะสมกับขอบเขตเสียงซอสามสาย ซึ่งการใช้เสียง ฟา ในการสีซอสามสายนั้น หรือการใช้วิธีการเปิดซอเสียงต่ำ ล-ร นั้นการบรรเลงด้วยซอสามสายช่วยให้เพลงนี้มีความไพเราะมากกว่าการบรรเลงในเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ
3. ในเพลงนี้ได้ใช้วิธีการการฝึกหัดซอสามสายในเบื้องต้นนี้อย่างครบถ้วน กล่าวคือ การบังคับคันทันชักให้มีความสม่ำเสมอและได้เสียงที่ถูกต้อง มีการใช้การบรรเลงโดยการพลิกหน้าซอทั้งสามสาย และการใส่กลวิธีพิเศษเบื้องต้น เพื่อให้ผู้เรียนได้ซึมซับวิธีต่าง ๆ จนเกิดความเคยชินและสามารถทำได้ในที่สุด
4. การฝึกการนับจังหวะเพลงให้แม่นยำมากขึ้น
5. เพลงมีความยาวทำให้ผู้เรียนจำได้ยากขึ้น
6. เพลงนี้มีจังหวะที่ห่างมาก และมีการใช้กลวิธีพิเศษ อาจทำให้ผู้เรียนสนใจในการฝึกสีลูกเล่นต่าง ๆ มาก จนไม่สามารถรักษาจังหวะที่ถูกต้องได้ การระวังเรื่องจังหวะ ถ้าเป็นผู้ที่เล่นเครื่องดนตรีอื่นมาแล้วมาฝึกซอสามสายจังหวะจะค่อนข้างดี ถ้าเป็นผู้เรียนที่จังหวะไม่ค่อยแม่นยำ เวลาต่อเพลงให้สีทางห่าง ๆ จังหวะจะไม่คงที่ วิธีการฝึกจังหวะให้แม่นยำคือให้ร่วมบรรเลงกับเครื่องดนตรีในวงก็จะช่วยให้ซอสามสายที่บรรเลงในทางห่าง ๆ นั้นเข้ากับเครื่องดนตรีอื่นในวงที่บรรเลงไปตามทางปกติ หรือฝึกสีทางห่าง ๆ นั้นไปกับครูจนแม่นยำ
7. เพลงนี้เป็นเพลงที่มีทำนองห่างมาก แม้ว่าจะใช้กลวิธีพิเศษในการบรรเลงเพื่อเพิ่มความไพเราะ แต่มีความยากสำหรับการเรียนเบื้องต้น ซึ่งอาจทำให้ผู้เรียนเกิดความท้อถอยในการเรียน

4. หน้าที่การบรรเลงของซอสามสาย

ซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีที่บรรจู่อยู่ในวงมโหรี ทำหน้าที่ในการดำเนินทำนอง และคลอ ร้อง ซึ่งในการบรรเลงนั้น ลักษณะเพลงกรอหรือเพลงบังคับทาง จะมีความเหมาะสมในการบรรเลง มากกว่าการบรรเลงเพลงดำเนินทำนอง แต่ในความเป็นจริง การบรรเลงซอสามสายก็จะบรรเลงทั้ง ทางเก็บเหมือนซอด้วง ซออู้ และทางหวาน (โอด) เหมือนปี่คลุกเคล้ากันไป แต่ถ้าเป็นนักดนตรีที่ถนัด ซอด้วง ซออู้ ก็มักจะสีซอสามสายไปในทางซอทั้งสอง คือสีเก็บถี่ ซึ่งจะทำให้ซอสามสายไม่ทำหน้าที่ อู้มวงเหมือนสีห่าง ๆ การสีเก็บอย่างซอด้วงควรจะใช้เมื่อบรรเลงเพลงเร็ว ๆ เช่น ประเภทเพลงทยอย

ในการบรรเลงเพลงดำเนินทำนองนั้นผู้บรรเลงซอสามสาย โดยมากจะสีสลับกับการสีใน ลักษณะเก็บซึ่งต้องมีการแปรทาง

4.1 การแปรทำนองหรือการแปรทางในเพลงดำเนินทำนอง

การแปรทำนองหรือการแปรทางนั้น เป็นวิธีการบรรเลงแบบหนึ่งของเครื่องดำเนินทำนอง ซึ่ง ต้องอาศัยทำนองหลัก หรือทำนองสารัตถะเป็นกรอบในการแปรทำนอง ซึ่งผู้บรรเลงจะคลุกคลีและ โครงสร้างเสียงเป็นสำคัญ ทางอู้มวงใหญ่มีทำนองใกล้เคียงกับทำนองสารัตถะมากที่สุด และเป็นเครื่อง ดนตรีที่ดำเนินทำนองหลักของวง ทำหน้าที่ในการอู้มวง เป็นกรอบให้เครื่องดำเนินทำนองทั้งหลาย บรรเลงไปได้ถูกทาง ในลักษณะของการแปรทาง การแปรทางนั้น อยู่ในลักษณะการบรรเลงเพลงดำเนิน ทำนองแบบเก็บ คือ มีโน้ต 4 ตัว ใน 1 ห้องเพลง ซึ่งผู้แปรทำนองจะต้องฟังทำนองหลัก หลังจากที่ผู้เรียน ได้เรียนเพลงกรอแล้ว ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้วิธีการแปรทำนองไปพร้อม ๆ กับการต่อเพลง โดยที่ผู้สอนจะ เริ่มสีเพลงทีละวรรค และค่อย ๆ เพิ่มความยาวมากขึ้น ซ้ำ ๆ กันหลายครั้งเพื่อให้ผู้เรียนจำได้ ซึ่งจะพบ บ่อยครั้งที่ผู้สอนมักจะสีแตกต่างกันในประโยคเพลงเดิม นั้นหมายความว่าในแต่ละวรรคหรือแต่ละ ประโยคเพลงสามารถมีวิธีการสีที่หลากหลาย หรือแปรทางได้หลายทางนั่นเอง การเรียนรู้วิธีการแปรทาง แต่โบราณไม่มีการสอนกันโดยตรงแต่อาศัยการต่อเพลงมาก ๆ ผู้เรียนจะค่อย ๆ ซึมซับและสามารถแปรทาง ได้เอง ซึ่งผู้วิจัยนั้นเห็นว่าการเรียนในปัจจุบันนี้ ผู้เรียนควรจะได้เรียนรู้วิธีการแปรทางโดยตรง เพื่อให้ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้เร็วขึ้น และสามารถนำไปใช้ได้เองกับเพลงอื่น ๆ โดยยกตัวอย่างประโยคเพลงที่ พบได้บ่อยในเพลงต่าง ๆ และทดลองแปรทางในประโยคนั้น ๆ ให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้ควรเลือกประโยค เพลงที่มีบันไดเสียงเหมาะสมกับเครื่องดนตรีนั้น เช่น ซอสามสาย ควรที่จะเลือกบันไดเสียง ครม x ซล x ที่ เรียกว่าทางเพียงออล่าง เหมาะสำหรับการบรรเลงมโหรีซึ่งจะพบบ่อยในเพลงสำเนียงลาวหรือ ซลท x รม x ทางเพียงออบน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเพลงดำเนินทำนอง คือ เพลงสร้อยมยุรา ซึ่งมีทำนองดังนี้

ทำนองเพลงสร้อยขมขูรา

----	----	ฟชลขฟร	คทข ฟชท	คทลข	คชลท	คลทค	รทคร
------	------	--------	---------	------	------	------	------

-ทคร	-ฟ-ช	ลข คช	ลขฟร	ชลขฟ	คจรร	ชลทค	ชททท
------	------	-------	------	------	------	------	------

ครคค	คคชฟ	มรคร	มฟชล	ชลทค	รคทล	ชฟชล	ชลทค
------	------	------	------	------	------	------	------

รจรร	รฟรร	ฟชฟร	ฟรคท	คทลข	คชลท	คคทค	รทคร
------	------	------	------	------	------	------	------

--ม	-มมม	ชลขม	ขมรค	-ม-ช	-ล-ค	ทครค	ทลขม
-----	------	------	------	------	------	------	------

รจรม	รมชล	ครคค	คคขม	ขมรค	ทจรม	ชลขม	ขมรค
------	------	------	------	------	------	------	------

ฟชฟร	-ค-ท	---ค	รคทคร	-ท-ค	-ร-ฟ	-ลขฟ	-ร-ค
------	------	------	-------	------	------	------	------

จากการศึกษาวิธีการแปรทางซอสามสายในเพลงสร้อยขมขูราพบว่า

1. พบว่าลักษณะการแปรทางนั้น จะยึดแนวทางเดียวกับทำนองหลัก ซึ่งจะพบว่ามี การแปรทำนองห่าง ๆ และใช้กลวิธีพิเศษในการบรรเลง เช่น การโยงเสียงในลูกหวาน เพื่อให้เกิดความไพเราะมากขึ้น มิให้เกิดช่องว่างในการบรรเลง

----	----	ฟชลขฟร	คทข ฟชท	คทลข	คชลท	คคทค	รทคร
------	------	--------	---------	------	------	------	------

2. เป็นลักษณะของการขึ้นต้นเพลง ด้วยทำนองห่าง และการใส่ลูกหวาน ก่อนการใช้ลูกสะบัด จะช่วยให้เกิดความน่าสนใจ เป็นการตั้งจังหวะ และมีความสง่างาม ในการขึ้นเพลงของซอสามสาย

3. เมื่อเริ่ม เพลงด้วยการใช้เทคนิคขึ้นต้นดังกล่าวแล้ว จะต่อด้วยการแปรทำนองโดยมีตัวโน้ตเต็มห้องเพลงครบ 4 ตัวโน้ต และพบว่า การแปรทำนองลักษณะนี้ จะเป็นการเรียงเสียงของตัวโน้ต เพื่อแสดงความกลมกลืนในการบรรเลง และเป็นลักษณะการดำเนินทำนองของซอสามสายที่ไม่มีความโลดโผนในการบรรเลง

4. มีลักษณะของการย้ำเสียงตัวโน้ต

ครคค	คคชฟ	มรคร	มฟชล	ชลทค	รคทล	ชฟชล	ชลทค
------	------	------	------	------	------	------	------

ในการฝึกหัดการแปรทางในเพลงสร้อยขมขูราพบว่า

1. เพลงสร้อยขมขูราเป็นเพลงที่มีความยาวไม่มากนักเหมาะสำหรับการฝึกการแปรทางในขั้นต้น ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนสามารถจำได้รวดเร็ว

2. ลักษณะของการแปรทางมีการเรียงเสียงของตัวโน้ตทำให้ผู้เรียน ทำให้ง่ายต่อการเรียนในระดับต้น
3. ในการแปรทางลักษณะนี้ ทำให้ผู้เรียนไม่ต้องให้ความสำคัญในเรื่องจังหวะมาก เนื่องจากมีจังหวะที่สม่ำเสมออยู่แล้ว ผู้เรียนจึงไม่ต้องกังวลในเรื่องจังหวะจนทำให้สับสน
4. ลักษณะการแปรทางเป็นแบบคาบลูกคาบดอก คือใช้ทางห่าง ๆ สลับกับทางเก็บ อาจทำให้เกิดความสับสน ของผู้เรียนในระดับต้น
5. การที่แปรทางหวานสลับกับทางเก็บนั้น ในการบรรเลงของผู้เรียนระดับต้นอาจทำให้จังหวะไม่คงที่

ในเพลงไทยพบว่ามีลักษณะของทำนองหลักที่คล้าย ๆ กัน แต่มีลักษณะการแปรทางของเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป สำหรับประโยคที่พบได้บ่อยครั้งในเพลงต่าง ๆ นั้นจะมีการแปรทางที่หลากหลาย และไม่มีกรเรียนแปรทางโดยเฉพาะ ซึ่งผู้เรียนคนตรีนั้น ต้องอาศัยการเรียนรู้จากการต่อเพลง และการบรรเลงรวมวงให้มากที่สุด จึงจะสามารถแปรทางได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเพื่อความรวดเร็วทางการศึกษา จึงได้ขอเรียนการแปรทางจากครูเฉลิม ม่วงแพศรี ซึ่งในสมัยที่ครูเรียนกับพระขัติยวงษาไม่มีกรเรียนในลักษณะนี้ แต่ครูเห็นว่าการศึกษาในยุคนี้ระบบการศึกษาควรจะปรับปรุงได้ โดยที่ครูกล่าวให้ผู้วิจัยฟังว่า “ครูเรียนดนตรีแบบจับจ่าย เรียนกับครูหลายคน การเรียนกับครูนั่น แต่แม้จะสีแบบครูอย่างไร ก็ต้องมีตัวเองเข้าไปผสม ครูไม่อยากเป็นแบบเป๊ะ แต่ควรปรับปรุงได้” (เฉลิม ม่วงแพศรี, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2548) เช่นการสีซอสามสายของครูที่จะเน้นการคลอร้องที่เหมือนกับคนร้องทุกประการ แม้กระทั่งต้องสังเกตการหายใจของคนร้อง ซึ่งจะยึดตามแบบครูหลวงไพเราะเสียงซอ แต่จะไม่มีการตั้งคันทันใหม่ในการสีซอ เช่นการสีที่ใกล้จะหมดคันทันแล้ว กลับยกคันทันมาตั้งใหม่เนื่องจากยังไม่หมดจังหวะของการบรรเลง เป็นต้น และการใช้การแปรทางบางอย่างก็จะหยิบยกของครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศลมาใช้ในทำนองต่อไปนี้

ลคลช	มชมร	คคคร	ชมรด
------	------	------	------

เป็นทำนองที่ครูเทวา ฯ ใช้ในการบรรเลงบ่อยครั้ง ฉะนั้นจากการเรียนกับครูเฉลิมนั้น นอกจากครูจะให้ผู้วิจัยคิดแบบฝึกหัดเริ่มต้นการเรียนซอสามสายแล้ว ครูเฉลิมได้กรุณาช่วยแปรทางในประโยคเพลงต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้วิจัย ดังนี้

วรรคที่ 1

ทำนองหลัก

- ช - ม	- ร - ค	คค - ร	รร - ม
---------	---------	--------	--------

แปรทางที่ 1

ชลชม	ชมรด	ทลชล	ทक्रम
------	------	------	-------

แปรทางที่ 2

ทชลท	คตทค	รทคร	มक्रम
------	------	------	-------

แปรทางที่ 3

ชลชม	ชลชค	ทรชค	ทลชม
------	------	------	------

วรรคที่ 2

ทำนองหลัก

- ช - ล	- ช - ม	มม - ร	รร - ค
---------	---------	--------	--------

แปรทางที่ 1

รมชล	คลชม	ชลชม	ชมรด
------	------	------	------

แปรทางที่ 2

ลคชล	มชรม	ชลชม	ชรมค
------	------	------	------

แปรทางที่ 3

ลคชล	มชรม	ลรคค	รคคค
------	------	------	------

วรรคที่ 3

ทำนองหลัก

- ล - ช	ชช - ค	คค - ร	รร - ม
---------	--------	--------	--------

แปรทางที่ 1

ชมชล	รลทค	ทครค	ทลชม
------	------	------	------

แปรทางที่ 2

ทลช ลท	คตทค	ทรชค	ทลชม
--------	------	------	------

แปรทางที่ 3

ลชทล	คทรค	รทคค	ทชลม
------	------	------	------

วรรคที่ 4

ทำนองหลัก

- ค - ร	- ม - ช	- ล - ซ	- ม - ร
---------	---------	---------	---------

แปรทางที่ 1

รคมร	ชมลช	คคคช	ลคชร
------	------	------	------

แปรทางที่ 2

- ค - ร	- ม - ฟ	- ลซฟ	- ม - ร
---------	---------	-------	---------

แปรทางที่ 3

รคมร	ชมลช	รคฟล	ชคฟมร
------	------	------	-------

วรรคที่ 5

ทำนองหลัก

- ร - ท	- ล - ซ	ซซ - ล	ลล - ท
---------	---------	--------	--------

แปรทางที่ 1

รรคท	รทลช	ฟคมร	ฟคลท
------	------	------	------

แปรทางที่ 2

รรคชล	มชชช	ลทลล	รททท
-------	------	------	------

แปรทางที่ 3

- ร - ท	ล ทลช	---ล	ทลชลท
---------	-------	------	-------

วรรคที่ 6

ทำนองหลัก

- ร - ม	- ร - ท	ทท - ล	ลล - ซ
---------	---------	--------	--------

แปรทางที่ 1

มชรร	ทลทท	ชลทล	รทลช
------	------	------	------

แปรทางที่ 2

ลทรร	รรคชล	ทลชม	ชทลช
------	-------	------	------

แปรทางที่ 3

- ร - ม	- ช - ล	ทลขม	- ร - ช
---------	---------	------	---------

วรรคที่ 7

ทำนองหลัก

- ท - ร	- ท - ล	ลล - ช	ชช - ม
---------	---------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

รลทค	รคทล	รทลช	ทลขม
------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ชลทค	รคทล	--รค	ทลขม
------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

ททลท	ลลชล	ชชมช	มมรม
------	------	------	------

วรรคที่ 8

ทำนองหลัก

- ม - ร	รร - ม	มม - ช	ชช - ล
---------	--------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

- ล - ท	- ร - ม	--ลช	มช-ล
---------	---------	------	------

แปรทำนองที่ 2

รมรร	มชมม	ชลชช	ลทลล
------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

-ชลท	- ร - ม	- ล - ม	- ช - ล
------	---------	---------	---------

วรรคที่ 9

ทำนองหลัก

- ล - ช	ชช - ล	ลล - ค	คค - ร
---------	--------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

- ช - ม	- ช - ล	--รค	ลค - ร
---------	---------	------	--------

แปรทำนองที่ 2

คชลช	รมชล	รคคค	ชลคร
------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

มชมค	คคชล	มชมล	ชลคร
------	------	------	------

วรรคที่ 10

ทำนองหลัก

- ล - ค	- ล - ช	ชช - ฟ	ฟฟ - ร
---------	---------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

คชลท	คทลช	คคชฟ	ลชฟร
------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ลฟชล	คัรฟช	ลครฟ	ชลคร
------	-------	------	------

แปรทำนองที่ 3

- ฟชล	ชลคช	ลครัร	ฟชฟร
-------	------	-------	------

ตัวอย่างการแปรทำนอง ของซอสามสายในวรรคเพลงที่พบได้บ่อยครั้งในเพลงต่าง ๆ ซึ่งเป็นการแปรทำนอง ครั้งละ 4 ห้องเพลง หรือวรรคเพลง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทีละน้อย และง่ายต่อการจดจำ จากนั้นจึงเพิ่มความยาวเป็น 1 ประโยค เพลงดังนี้

ประโยคที่ 1

ทำนองหลัก

--- ล	--- ช	--- ฟ	--- ค	--- ร	--- ม	--- ฟ	--- ช
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

แปรทำนองที่ 1

- ล - ค	- ล - ช	ฟมฟช	ลชฟค	-ช - ค	-ชรม	รครม	รมฟช
---------	---------	------	------	--------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

คชลท	คทลช	ลชคัร	ฟชฟร	ลรคค	ชลคร	ฟชลฟ	ชลฟช
------	------	-------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

- ฟชล	ชลคช	ฟรฟล	ลชฟร	ฟรคค	ชลคร	-ลชฟ	-รฟช
-------	------	------	------	------	------	------	------

ประโยคที่ 2

ทำนองหลัก

-ซ - ฟ	ฟฟ - ซ	ซซ - ท	ทท - ค	- ร - ฟ	- ร - ค	คค - ท	ทท - ซ
--------	--------	--------	--------	---------	---------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

ฟซฟฟ	ซลซซ	ทคทท	ครคค	รฟรร	ครคค	ทคทท	ซลซซ
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ฟซฟฟ	ซลซซ	ทคทท	ครคค	ฟซฟร	ซฟรค	ฟรคท	รคทซ
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

--- ฟ	--- ซ	-- คท	ซท- ค	- ทคร	- ซทค	- ฟซท	- มฟซ
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

ประโยคที่ 3

ทำนองหลัก

-ซ - ฟ	ฟฟ - ท	ทท - ค	คค - ร	- ฟ - ซ	- ฟ - ร	รร - ค	คค - ท
--------	--------	--------	--------	---------	---------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

ลฟซล	ทซลท	คทคค	รทคร	ครฟซ	ลซฟร	ซฟรค	ฟรคท
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ครฟซ	ลซฟซท	คทลทค	รคทคร	- ฟ - ค	รฟ - ร	- คทซ	ฟซ - ท
------	-------	-------	-------	---------	--------	-------	--------

แปรทำนองที่ 3

-- ฟฟ	-คฟ - ท	-- ฟ ซ	ลทคร	- ฟ - ค	รฟ - ร	- คทซ	ฟซ - ท
-------	---------	--------	------	---------	--------	-------	--------

ประโยคที่ 4

ทำนองหลัก

- ท - ร	- ท - ล	ลล - ซ	ซซ - ม	- ม - ร	รร - ม	มม - ซ	ซซ - ล
---------	---------	--------	--------	---------	--------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

- ท - ร	- ท - ล	รทลซ	ทลซม	ซมรท	ลทมม	ซลทซ	ลทลล
---------	---------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ซลทค	รคทล	รทลซ	ทลซม	ทมรท	ลทมม	ซทลซ	ลรทล
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

ชลดท	รดทล	ขมลช	มรชม	ครมร	คทรค	ทลคท	ลชทล
------	------	------	------	------	------	------	------

ประโยคที่ 5

ทำนองหลัก

- ครม	- ช - ล	- ค - ล	- ช - ม	-- ชค	-- รม	- ช - ม	- ร - ค
-------	---------	---------	---------	-------	-------	---------	---------

แปรทำนองที่ 1

ลครม	รมชล	คชลช	คลชม	ลคลช	มชมร	คคคร	ชมรด
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ลครม	รมชล	ทครค	ทลชม	ชลดท	รมมม	ชลชม	รดคค
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

ลทรม	รมชล	ทครค	ทลชค	ลขมล	ชมรช	มรดม	รดทค
------	------	------	------	------	------	------	------

ประโยคที่ 6

ทำนองหลัก

--- ม	- ม - ม	- ช - ม	- ร - ค	- ล - ช	ชช - ค	คค - ร	รร - ม
-------	---------	---------	---------	---------	--------	--------	--------

แปรทำนองที่ 1

มรมม	มชมม	ชลชม	ชมรด	ทชลดท	คลดท	รทคร	มครม
------	------	------	------	-------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

มรมม	มชมม	ฟชลช	ฟมรด	ขมลช	คลดท	รลดท	มรชม
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

--- ม	- ม - ม	- ช - ม	- ร - ค	ลชทล	คทรค	รทลค	ทชลดม
-------	---------	---------	---------	------	------	------	-------

ประโยคที่ 7

ทำนองหลัก

--- ร	- มมม	--- ช	- มมม	--- ร	- มมม	- ร - ม -	- มมม
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-----------	-------

แปรทำนองที่ 1

--- ร	- มมม	--- ช	- มมม	--- ช	--- ค	--- ร	มรด รม
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	--------

แปรทำนองที่ 2

--- ร	- มมม	--- ซ	- มมม	- ท - ล	- ซ - ค	--- ร	มรด รม
-------	-------	-------	-------	---------	---------	-------	--------

แปรทำนองที่ 3

--- ร	- มมม	--- ซ	- มมม	- ทลซ	รซ- ค	ทรล	ทลท ลขม
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-----	---------

ประโยคที่ 8

ทำนองหลัก

- ครม	- ซ - ล	- ค - ล	- ซ - ม	- ซ - ล	- ซ - ม	มม- ร	รร - ค
-------	---------	---------	---------	---------	---------	-------	--------

แปรทำนองที่ 1

มครม	รมซล	มซลซ	คลขม	รคลซ	ครมซ	ลขมร	ซมรด
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

มรด รม	รมซล	ทครค	ทลขม	ลคลซ	มขมร	คคคร	ซมรด
--------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

- ครม	ซลลล	คซคค	ซมมม	รคคค	คซลล	ลซลล	ซมรด
-------	------	------	------	------	------	------	------

ประโยคที่ 9

ทำนองหลัก

- ฟซล	- ค - ร	- ฟ - ร	- ค - ล	- ค - ฟ	-- ซล	- ค - ล	- ซ - ฟ
-------	---------	---------	---------	---------	-------	---------	---------

แปรทำนองที่ 1

ลฟซล	ซลคค	ลคคค	ฟรคค	คคซฟ	ซลคค	รรมฟ	คคซฟ
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 2

ลฟซล	ซลคค	ฟซฟร	ฟรคค	คคซฟ	ซลคค	ฟรฟซ	คคซฟ
------	------	------	------	------	------	------	------

แปรทำนองที่ 3

ลฟซล	ซลคค	ฟซฟร	ฟรคค	ซลคค	ลคซล	ซคซล	ฟซมฟ
------	------	------	------	------	------	------	------

ประโยคที่ 10

ทำนองหลัก

- มซล	- ค - ร	- ม - ร	- ค - ล	- ค - ม	- ซ - ล	- ร - ล	- ค - ร
-------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

แปรทำนองที่ 1

มครม	ชลดคร	มชลด	รมชลด	คลดชม	รมชลด	มรดช	ลทคร
------	-------	------	-------	-------	-------	------	------

แปรทำนองที่ 2

- ครม	- ลคร	- ชลด	- มชลด	- ลชม	- รลด	- มรด	- ชมร
-------	-------	-------	--------	-------	-------	-------	-------

แปรทำนองที่ 3

มครม	รมชร	--- ค	ลรด - ล	ทลชม	- ช - ล	-- รค	ลค - ร
------	------	-------	---------	------	---------	-------	--------

เมื่อได้ศึกษาวิธีการแปรทาง ในวรรคเพลงหรือประโยคเพลงต่าง ๆ แล้ว พบว่า ลักษณะการแปรทางของซอสามสายทาง ครูเฉลิม มีการแปรทางใน 2 ลักษณะใหญ่ คือ

1. การแปรทางทำนองห่าง

การแปรทางในลักษณะนี้เป็นการแปรทางที่ต้องตามลักษณะทางกายภาพของซอสามสาย ที่ต้องมีลักษณะการบรรเลงที่นุ่มนวลไม่โลดโผน โดยการใช้คันชักยาว พร้อมกับการใช้นิ้วในลักษณะการชุนนิ้ว และการกดนิ้วที่ต้องมีการใช้เทคนิคพิเศษเข้าไปควบคุม เพื่อให้เกิดความไพเราะในการบรรเลงมากขึ้น โดยสอดแทรกไปในช่องว่างของตัวโน้ต ซึ่งหากมีการแปรทางในลักษณะนี้แล้ว มักจะพบทั้งประโยคก็จะมีลักษณะการแปรทางเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อความกลมกลืนของทำนองเพลง

2. การแปรทางแบบเก็บ

พบว่าการแปรทางแบบเก็บ ในประโยคเพลงต่าง ๆ เป็นเรียงเสียงตัวโน้ต ให้มีความสัมพันธ์กัน ในทิศทางเรียงเสียงขึ้น และเรียงเสียงลง ซึ่งคงอยู่ในบันไดเสียงเดิมของทำนองหลัก แต่จะพบว่า มีบางประโยคที่ใช้เสียงนอกขอบเขตของบันไดเสียง แต่มิใช่การใช้ในเสียงหลักของลูกคอก ทั้งนี้เป็นการเพิ่มสีสันของการบรรเลงเท่านั้น

ข้อดีของการฝึกหัดแปรทาง

1. วิธีการฝึกแปรทางเช่นนี้ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความชำนาญในการบรรเลงแบบเก็บ นอกเหนือจากการสีแบบบังคับทางมาแล้ว การเรียนรู้ที่จะฝึกคิดวิธีการแปรทางนั้น จะเป็นประโยชน์กับผู้เรียน จะทำให้การต่อเพลงประเภทเพลงดำเนินทำนองนั้นเป็นไปโดยง่าย สะดวก และรวดเร็วขึ้น
2. ผู้วิจัยพบว่าการเรียนการแปรทางควบคู่ไปกับการต่อเพลงนั้น จะทำให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถคิดวิธีการสีได้เองในเพลงต่าง ๆ และไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงทำนองหลักและลูกคอกเป็นสำคัญ

ข้อเสียของการฝึกหัดแปรทาง

การฝึกหัดแปรทางโดยขาดความรู้และขาดวิจารณญาณ ที่ผู้เรียนอาจจะหวั่นขกการแปรทางในสำนวนต่าง ๆ ไปใช้ในที่ไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดความผิดเพี้ยน หรือไม่กลมกลืนกับการบรรเลงรวมวงกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ได้

4.2 การคลอร้อง

นอกเหนือจากการบรรเลงรวมวงพร้อมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ แล้ว ซอสามสายมีหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การคลอร้อง ซึ่งเป็นการแสดงความสามารถของผู้บรรเลงซอสามสาย ผู้ที่คลอร้องได้ใกล้ชิดกลมกลืนกับคนร้องมาก ก็จะได้รับยกย่อง “ตัวอย่างที่เล่ากันว่า คนสี่ซอสามสายของวงสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นับว่าเป็นหม่อมราชวงศ์หญิง สี่ซอสามสายคลอร้องได้สนิทมาก เล่าว่าท่านให้ปีค่ม่านให้ฟังคนร้องและซอสามสาย ให้เดาว่าคนร้องนั่งด้านไหน คนซอนั่งด้านไหน ปรากฏว่าเดาไม่ถูกเพราะคนร้องและคนซอร้องและสือออกมาเป็นเสียงเดียวกัน” (สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงแพศรี, 17 ธันวาคม 2548) การฝึกสี่ซอสามสายเพื่อการคลอร้องกับ ครูเฉลิมนั้น มีหลายเพลงด้วยกัน และมีความลำบากในการบันทึกโน้ตให้สามารถลงในห้องเพลงได้ เนื่องจากลักษณะการขับร้องนั้น มีทำนองการเอื้อน และวิธีการสืโดยใช้กลวิธีพิเศษต่าง ๆ เช่น การพรม การประ การครั้น เพื่อให้เสียงตรงกับคนร้องได้แนบสนิท จากการศึกษาพบว่าเพลงที่เหมาะสมกับการคลอร้องสำหรับซอสามสายนั้น เป็นเพลงสำเนียงเขมร หรือสำเนียงมอญ ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพลงขอมทรงเครื่อง ซึ่งเป็นเพลงสำเนียงเขมร ครูเฉลิมได้เล่าถึงประวัติเพลงนี้ว่า “ สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำเพลงเขมรเอบาง พระราชนิพนธ์ให้เป็นเพลงเถา และตั้งชื่อว่าเขมรลออองค์ ซึ่งก่อนหน้านั้น อาจารย์มนตรี ท่านได้นำเพลงเขมรเอบางมาทำเป็นเถาไว้แล้วและต่อให้กับนักดนตรีกรมมหรสพ แต่ไม่ได้บอกชื่อเพลง ท่านจึงได้อาทานนั้นมาทำเป็นเพลงขอมทรงเครื่อง”(สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงแพศรี, 17 ธันวาคม 2548) เพลงขอมทรงเครื่องมีทำนองที่ไพเราะเพลงหนึ่ง ดังนี้

ทำนองเพลงขอมทรงเครื่อง

สามชั้น

----	-----	---ร	---ฟ	---ช	ล-ชฟ ชล	-ค-ร	คมรร
------	-------	------	------	------	---------	------	------

---ค	---ล	คชฟลช	ช ล ชฟ	---ฟ	-ร-ฟ	ม ร ค ร ม	-ร-ร
------	------	-------	--------	------	------	-----------	------

-----	-----	---มรรม	รคرف	-----	---ช	ฟชลช	ช---
-------	-------	---------	------	-------	------	------	------

---ล	-ค-ล	--คล	ชฟ-ช	---ล	ช ฟชล	คค-ล	-ค-ล
------	------	------	------	------	-------	------	------

-รคร	ร ม รค	-ค-ล	-ค-ร	คล	-----	---ช	--ฟ-ช
------	--------	------	------	----	-------	------	-------

---ล	ชฟ ชล	-คทค	รค-ช	---ล	ชฟ-ช ลช	คช ลชฟ	ช-ฟ-ชฟ
------	-------	------	------	------	---------	--------	--------

---ร	---ร	---ฟ	-ม-ฟ	ซฟ--	-ล-ล	---ค	----
------	------	------	------	------	------	------	------

---ฟ	---ซ	---ล	---ค	--ลคร	-ค--	ซลซฟ	ซ-ฟร
------	------	------	------	-------	------	------	------

---ซ	---ล	คคซฟ	-ซลซ	ฟรซฟ	---ค	-ม-ร	-ม-ร
------	------	------	------	------	------	------	------

---ร	-ม-ร	---ค	ร-คค	-ค-ซ	ลซฟซล	---ร	---ร
------	------	------	------	------	-------	------	------

สองชั้น

----	---ร	-รรร	-ร-ร	-ซ-ฟ	-ร-ฟซฟ	---ม	รค-ร-ร
------	------	------	------	------	--------	------	--------

--ฟ-ซ	ลซคค	ซลซฟ	ซลล	-ร-ค	-ร-ร	-ค-ร	ค-รคค
-------	------	------	-----	------	------	------	-------

----	----	คคซฟ	---ซ	ล-ซฟ	ซฟม	รค--	-ร-ร
------	------	------	------	------	-----	------	------

----	----	---ฟ	---ซ	----	--ลซ	คคซฟ	-ม-ร
------	------	------	------	------	------	------	------

---ค	---ฟ	-ลซฟ	-ม-ร	ม-ร-ม	รค-ค-คค	-ร-ค	-ร-ร
------	------	------	------	-------	---------	------	------

ชั้นเดียว

--รร	-ร--	-ฟรฟ	รฟ-ฟ	-ซฟร	-ฟ-ซ	-ล-ค	-ล-ล
------	------	------	------	------	------	------	------

----	-ลคค	คคซฟ	-ซ-ร	-มรค	-ค-ร	-ค-ม	-ร-ร
------	------	------	------	------	------	------	------

จากการศึกษาวิธีการฝึกหัดการคลอร้อง พบว่าการที่คนร้องจะคลอร้องให้ได้เหมือนคนร้องต้องเป็นผู้ที่หมั่นสังเกตและจดจำสำนวนการร้อง การเอื้อนของนักร้องคนนั้นให้จำได้ขึ้นใจ ถ้าฝึกมาก ๆ จะสามารถรู้ว่าลักษณะการร้องของผู้นั้นเป็นอย่างไร คนสี่ขอสามสายถ้าได้ทางร้องหรือพอจะจำลักษณะการเอื้อนได้ก็จะยิ่งดี เพลงเพลงเดียวถ้านักร้องต่างสำนักกัน การร้องก็จะแตกต่างกัน

ตัวอย่างเช่น เพลงแขกมอญบางขุนพรหม เถา ทางร้องมีหลายทางมากเช่น ทางร้องของพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ทางร้องของบ้านพาทย์โกสศ ทางร้องของพระยาเสนาะดุริยางค์(เข้ม สุนทรวาทีน) ซึ่งเป็นทางที่ค่อนข้างแพร่หลายมาก

“ ในกรณีที่ต้องคลอเพลงที่เราไม่สัมผัส ก็ต้องตั้งใจฟัง คอยมองริมฝีปากของผู้ร้อง ถ้านักร้องที่เปิดริมฝีปากเป็นธรรมชาติ ก็สามารถคลอตามไปได้ ถ้าเป็นนักร้องที่ไม่ค่อยเปิดปากก็ค่อนข้างยาก ที่กล่าวมาทั้งหมดหมายความว่า เป็นการบรรเลงสด ไม่มีเวลาและโอกาสที่จะซ้อมกันมาก่อน ถ้าเป็นการบรรเลงที่มีการซักซ้อม ก็ยังเป็นโอกาสอันดีที่คนสีซอสามสายและคนร้องจะได้ปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดความไพเราะ เช่นเพลงบุหลันเลื่อนลอยฟ้า ตรงคำกลอนว่า บุหลันเลื่อน คำว่าเลื่อนถ้าคนร้อง เน้นร้องให้ชัดและช้าลงเพื่อให้เป็นภาพเลื่อน ซึ่งซอสามสายก็ต้องเน้นคำนี้เช่นกัน ความไพเราะก็จะเกิดขึ้นมาก หรือเพลงสารถีสามชั้น ท่อน 2 “ ปีมะจะกลืน ชื่น...ใจ” คนร้องจะใส่กลวิธีการเอื้อนตรงคำว่า “ ชื่น.....” และซอสามสายร่วมเน้นตรงคำว่าชื่นด้วยก็จะเกิดความไพเราะ ”(สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงแพรศรี, 17 ธันวาคม 2548)

โดยมากผู้บรรเลงซอสามสายในขณะคลอร้องจนถึงเวลาที่เครื่องดนตรีรับพร้อมกันจะสีซอสามสายไปพร้อมทางเครื่องทั้งวง แต่ที่ถูกต้องแล้วซอสามสายมีหน้าที่คลอร้องคือทำหน้าที่ไปจนถึงสิ้นสุดคำร้องไม่จำเป็นจะต้องเลิกคลอร้องไปรับ การคลอร้องของซอสามสายถ้าได้ทางร้องก็เป็นประโยชน์ คือ ถ้าร้องผิดผู้สีซอสามสายอาจช่วยประคองคนร้องให้สามารถกลับมาร้องได้ถูกต้องเช่นเดิม หรือนักร้องเกิดร้องสะดุด หรือสาลัก คนซอสามสายก็จะช่วยเติมสิ่งบกพร่องนั้นให้เต็มสมบูรณ์ได้ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับทางร้องที่มีหลายทาง คือเพลง แขกมอญบางขุนพรหม เถา มีหลายทาง แต่ละทางก็นิยมบทร้องไม่เหมือนกัน ถ้าผู้สีซอสามสายทราบว่าจะทางใดใช้บทร้องตอนใด ในสภากเรื่องขุนช้างขุนแผน เราก็จะได้เปรียบเพลงอื่นที่มีบทร้องหลายบทเช่น เพลงแขกขาว เพลงเขมรปากท่อ เพลงสับท เพลงเหราเล่นน้ำ เป็นต้น ตัวอย่างเพลงแสนคำนึงเถา แต่เดิมก็มีบทร้องบทเดียว แต่ปัจจุบันนี้มีบทร้องใหม่ที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ การคลอร้องอีกประเภทหนึ่ง นั่นก็คือการว่าดอก

การว่าดอกการว่าดอกเป็นวิธีการคลอร้องอีกลักษณะหนึ่ง ที่ผู้บรรเลงซอสามสายนั้นจะต้องคลอให้ได้เสียงเช่นเดียวกับคนร้อง โดยบรรเลงหลังจากที่ผู้ขับร้องร้องจบประโยคของการว่าดอก มีเพลงที่มีว่าดอกอยู่ไม่มากนัก ประเภทเพลงเถาได้แก่เพลงปลาทอง เพลงนกขมิ้น ประเภทเพลงสองชั้นได้แก่เพลงเต่ากินผักนึ่ง เพลงพระอาทิตย์ชิงดวง เพลงพม่าเห่ นอกจากนี้ก็เพลงเดี่ยว คือเพลงปลาทองสามชั้น เพลงนกขมิ้นสามชั้น พบว่าลักษณะของการว่าดอกให้ได้คุณภาพที่ดีนั้น ต้องศึกษาวิธีการร้อง

เช่น เพลงนกขมิ้น คำว่าเหลืองอ่อน โดยทั่วไปไม่เน้นคำว่า “อ่อน” ลงอ่อนด้วยเสียงธรรมชาติ คนขอสามสายจะต้องบรรเลงทำนองของคำว่า อ่อน เลียนเสียงคนร้อง ถ้าเป็นทางร้องของอาจารย์เจริญใจสุนทรวาทิน จะเน้นคำ “อ่อน” อีกประการหนึ่ง ถ้าต้องการเลียนเสียงให้เหมือนกับทางร้องในการว่าดอก โดยถ้าเสียงใดที่ตรงกับสายคู่บน คือ สายเอกกับสายกลางสายเปล่า คำที่ใช้เสียงนี้จะมัดเท้าใช้นิ้วนางกดสายกลาง เสียงจะชัดเจนมากกว่า “ สำหรับการว่าดอกที่เป็นเสียงสั้นจะต้องทำให้เป็นเสียงสั้น โดยใช้นิ้วปิด ได้แก่ดอกจิก ดอกโกมุท ดอกเสียงสั้นนี้หลวงไพเราะเสียงขอ(อุ่น คุริยะชีวิน)ท่านเน้นมาก ไม่ว่าท่านจะว่าดอกด้วยขออุหรือขอสามสายจะต้องทำให้เสียงสั้นและหยุดคณิดหนึ่ง ” (สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงแพศรี, 17 ธันวาคม 2548) ถ้าคนร้องจับลักษณะของผู้สีขอได้ หรือ ทำความตกลงกันก่อนได้ คนตรีจะไพเราะและพร้อมเพียงเกิดความไพเราะ

จากการศึกษาการคลอร้องของครูเฉลิม ม่วงแพศรีพบว่า เป็นลักษณะการคลอร้องที่แนบสนิทกับผู้ร้องทุกคำ รวมถึงการเอื้อน การเว้นวรรคการหายใจของผู้ร้อง โดยการบังคับคันทัก นักเบากการชะงักคันทัก “ การคลอร้องประคองการหายใจของมนุษย์ ”(สัมภาษณ์ เฉลิม ม่วงแพศรี, 17 ธันวาคม 2548)โดยยึดตามหลักวิธีของครูหลวงไพเราะเสียงขอ (อุ่น คุริยะชีวิน) แต่จะไม่ใช้คันทักต่อเหมือนครูหลวงไพเราะเสียงขอ ๆ นั่นคือ การตีประโยคเพลงต่าง ๆ ซึ่งหากคันทักมีความยาวไม่พอดีกับความยาวของตัวโน้ตหรือจังหวะ จะยกคันทักมาขึ้นคันทักใหม่จากปลายคันทักเข้ามาหาโคนคันทัก การคลอร้องนี้หากจะให้สนิทเป็นเสียงเดียวกับคนร้องนั้น จะต้องปฏิบัติดังนี้

1. ศึกษาบทร่อนนั้นหมายถึงว่าคนสีขอสามสายนั้นต้องขับร้องได้ และต้องศึกษาว่ามีบทร่อนกี่บท จึงจะเข้าใจการร้องได้อย่างถูกต้อง
2. ศึกษาทางร้องของนักร้องว่า ศึกษามาจากครูท่านใด มีลักษณะพิเศษอย่างไร
3. ลักษณะพิเศษส่วนตัวของนักร้องผู้นั้นชอบร้องก่อนไปทางเสียงสูงหรือต่ำ การร้องควบล้ำชัดหรือไม่
4. เมื่อได้รวบรวมข้อมูลแล้วขอให้ผู้ร้องอัดเสียงเพื่อให้เรามาฝึกฝนจนคลอร้องได้เข้ากันสนิท
5. หากไม่มีการซ้อมควรสังเกตปากคนร้อง จะทำให้พอทราบได้ว่าจะมีลักษณะการร้องอย่างไร ทั้งนี้ต้องอาศัยประสบการณ์ทั้งของผู้สีขอสามสายและคนร้อง
6. ในกรณีที่เป็นการคลอร้องโดยไม่มีการซักซ้อม ผู้สีขอสามสายต้องเป็นผู้ตาม ให้นักร้องมีความสำคัญกว่าขอ ต้องตั้งใจฟังผู้สีขอที่ชำนาญก็จะฟังออก และเดาตอนต่อไปได้ว่าจะมีแนวทางไปในทางใด เช่นทางร้องสำนักคุริยประณีตและคุริยพันธ์ก็จะไปในทำนองเดียวกันสำนักพาทย์โกศลหรือสำนักพระยาเสนาะคุริยวงศ์ก็จะคล้ายคลึงกันในสำนักของตน

จากการศึกษาพบว่าการศึกษาสามสายในการคลอริ่งจะต้องอาศัยเทคนิค คล้ายลักษณะการตี
ชอสามสายในเพลงกรอ แต่ต้องเน้นให้มีเสียงชัดเจนเช่นเดียวกับคนร้อง โดยมีวิธีการบรรเลงดังนี้

1. การใช้เสียงหนัก-เบา ตามการเน้นเสียงของคนร้อง
2. การชะงักคั่นซัก ตามลักษณะการหายใจ
3. การใช้เสียงซอล โดยการนิ้วนาง สายกลางเพราะจะทำให้ได้เสียงที่ชัดเจนกว่าการใช้สาย
เปล่าของสายเอก

4.3 การบรรเลงเดี่ยวของชอสามสาย

การบรรเลงเพลงเดี่ยว คือการบรรเลงเพลงที่ใช้วิธีการบรรเลงขั้นสูงของเครื่องดนตรีชนิดต่าง
ๆ เพื่อเป็นการแสดงฝีมือขั้นสูงของผู้บรรเลง ซึ่งจะแตกต่างจากการบรรเลงในลักษณะปกติ คือ จะมี
การตีเป็นทำนองหวาน 1 เที้ยวซึ่งเรียกว่าเที้ยวโอด และต่อด้วยเที้ยวพัน 1 เที้ยว ซึ่งเป็นการบรรเลงแบบ
เก็บ ซึ่งทั้งเที้ยวโอด และเที้ยวพันนี้ จะเป็นการรวมเทคนิคพิเศษต่าง ๆ เช่น การพรม การสะบัด การ
ครั้น การรูดสาย เป็นต้น ซึ่งในการบรรเลงเพลงเดี่ยวนั้นครูเฉลิมได้ให้ความเห็นไว้ว่า ก็คือการคลอริ่ง
นั่นเอง แต่เป็นลักษณะการบรรเลงขึ้นเดี่ยว มิใช่การบรรเลงไปพร้อมการขับร้อง ฉะนั้นจะมีลูกเล่นใน
การบรรเลงที่มากกว่าในเพลงเดี่ยว เพราะจะมีการตกแต่งทำนองให้ไพเราะ และการแปรทางใน
เที้ยวพันก็จะมีควมซับซ้อนกว่าการแปรทางโดยปกติที่เป็นทำนองเก็บ ซึ่งมีลักษณะที่โดดเด่นกว่าการ
แปรทางแบบเรียงเสียงธรรมดา ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สอนและลูกศิษย์เป็นสำคัญ เพลงเดี่ยว
สำหรับชอสามสาย โดยมากจะเป็นเพลงทางพื้นในจังหวัดสามชั้นและสองชั้นเช่น เพลงนกขมิ้น เพลง
พญาครวญ เพลงพญาโศก เป็นต้น สำหรับเพลงเดี่ยวขั้นต้นของผู้เรียนชอสามสายนั้นควรจะเป็นเพลง
สองชั้น เช่น เพลงบุหลันลอยเลื่อน เพลงหกบท ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพลงในหน้าทับปรบไก่

เพลงบุหลันลอยเลื่อน

ท่อนที่ 1 เที้ยวหวาน

--- ซ	ท ลซ ลท	- ร - ท	ล ทล รท ล ท- ลซ	- ม - ซ	- ม ซล	- ซ - ซ	----
-------	---------	---------	--------------------	---------	--------	---------	------

- ร - ท	ลทล ท- ลซ	- ร - ล	ทลซ ลท	----	- ล- ท	- ทลซ - ล	ท-ล รท ท- ท
---------	--------------	---------	--------	------	--------	-----------	----------------

ร-มร ท	ล-ทล รล ท-ลซ	- ร - ล	ท-ลซ ลซ ลท	-ร-ท รท	ลซ ลซ ลท	- ซ - ร	ม รม รท รม
--------	-----------------	---------	---------------	---------	-------------	---------	---------------

ร-มข	ทลช ลท	-รรมร -ท	ลทล ทลช	--- ม	ฟ-ช	ฟชล ชช	----
-ท-ร	-ช-ล	ทลช ฟ	ม ชฟ ม ฟมร	-รรมฟ	ลทล ม	ฟม รท	ลทคร

ท่อนที่ 1 เขี้ยวเก็บ

--- ช	ลช ลท	รรมร ท	รทลช	ฟมรรม	ชทลช	-ม-ล	ชชชชช
-------	-------	--------	------	-------	------	------	-------

รรมรท	รทลช	ฟมรรม	ฟชลท	----	-ล-ท	ฟมรรม	ฟชลท
-------	------	-------	------	------	------	-------	------

ชลทล	รทลช	ฟมรรม	ฟชลท	ลทลล	ทรทท	รรมรร	มชนม
------	------	-------	------	------	------	-------	------

รรมรช	รชลท	ชลทล	รทลช	ฟมรรม	ชทลช	-ม-ล	ชชชชช
-------	------	------	------	-------	------	------	-------

-ท-ร	-ช-ล	ทชทล	ชฟมร	มร ม ฟ	ลทล ม	ฟมรท	ลทคร
------	------	------	------	--------	-------	------	------

ท่อนที่ 2 เขี้ยวหวาน

----	---ม	รท รม	-ช-ล	ทลชลท	รรมร ล	ทล ร ล	ทลท ลช ล ชล ชม
------	------	-------	------	-------	--------	--------	-------------------

-ช-ม	รรมร มรท	-ล-ท	ชร ชร มรทรม	-ช-ม	มรท มรท รม	---ช	ฟชล ช ช ล
------	----------	------	----------------	------	---------------	------	--------------

----	--- ท	ร-ท	ลทล ทลช	----	ฟ-ช	ฟชล ชช	----
------	-------	-----	------------	------	-----	--------	------

-ท-ร	-ช-ล	ทลช ลท	ค รคท คร ร	ฟ มร มฟ	ลทล ม	ฟม รท	ลทคร
------	------	--------	---------------	------------	-------	-------	------

ท่อนที่ 2 เขี้ยวเก็บ

--- ม	-มมม	ลทรม	รมชล	ชลทค	รคทล	ท รชค	ทลชม
-------	------	------	------	------	------	-------	------

ฟชลช	ฟมรท	รลทร	ลทรม	ทมรท	ลทรม	ชทลช	ลรทล
------	------	------	------	------	------	------	------

รมฟช	ลททท	รมรท	ลชชช	ฟมรม	ชทลช	- ม - ล	ชชชช
------	------	------	------	------	------	---------	------

- ท - ร	- ช - ล	--ทล	ชฟมร	มรมฟ	ชทรม	ฟมรท	ลทคร
---------	---------	------	------	------	------	------	------

สำหรับเพลงบุหลันลอยเลื่อน เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงซอสามสาย มีวิธีการบรรเลงที่ไม่ซับซ้อน เหมาะสำหรับผู้ที่จะศึกษาการบรรเลงเดี่ยวในขั้นต้น

จากการศึกษาวิธีการฝึกหัดซอสามสายของครูเฉลิม ม่วงแพศรี พบว่าเป็นลักษณะการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ หรือให้ผู้เรียนใช้วิธีการเลียนแบบตามผู้สอน โดยการซ้ำทวนหลาย ๆ ครั้งจนเกิดความชำนาญ ซึ่งเริ่มจากเพลงที่มีทำนองสั้น ๆ ทำให้ง่ายต่อการจดจำของผู้เรียนในระดับต้น โดยการตีประโยคต้นแบบทีละวรรค คือ 4 ห้องเพลง หรือทีละประโยค คือ 8 ห้องเพลง และค่อย ๆ เพิ่มทำนองให้มีความยาวมากขึ้นตามลำดับ โดยได้สอดแทรกวิธีการตีซอสามสายทีละน้อย ตามความสามารถของผู้เรียน โดยผู้วิจัยแบ่งได้เป็นขั้นของการเรียนรู้ได้ 3 ขั้น ด้วยกัน คือ

1. การเรียนรู้วิธีการใช้คันชัก

- 1.1 การฝึกเพลงที่เหมาะสมกับการบังคับคันชักให้มีความสม่ำเสมอจนคลอคลึงทั้งคันชัก ซึ่งเป็นลักษณะการตีซอสามสายซึ่งเป็นการตีแบบเปิดซอ ให้เกิดเสียงประสานซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของซอสามสาย
- 1.2 การใช้คันชักที่สามารถ สีโน้ตหลายตัวให้อยู่ในคันชักเดียวกันได้ เช่น คันชัก 2 คันชัก 4 คันชัก 8 คันชัก 16 เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยรวมเรียกคันชักเหล่านี้ว่า การไหลคันชัก
- 1.3 การแบ่งแยกคันชักในการสีให้ถูกสายทีละสายเท่านั้น ซึ่งจะพบว่าผู้เรียนในระดับต้น จะไม่สามารถแยกคันชักได้ถูกต้องโดยเฉพาะ การสีสายกลาง ซึ่งอาจเกิดจากสายกลางจะต้องคอนซอสามสายในลักษณะตรง นั่นหมายถึงยังไม่มีพลิกหน้าซอไปด้านใดด้านหนึ่ง เช่นการสีในสายเอก และสายทุ้ม จึงทำให้ผู้เรียนต้องคอนซอที่มีน้ำหนักมากกว่าการที่ต้องพลิกหน้าซอในสายอื่น ๆ พร้อมกับการบังคับคันชักไปด้วย จึงทำให้สีได้ยากที่สุด

2. การเรียนรู้วิธีการใช้นิ้ว

- 2.1 ในการเรียนซอสามสายนอกจากจะเรียนรู้วิธีการใช้คันชักแล้ว ผู้เรียนจะต้องรู้วิธีการใช้นิ้วไปพร้อมกับการใช้คันชักให้เกิดความสัมพันธ์ กัน ซึ่งลักษณะนิ้วของซอสามสายนี้ จะแตกต่างจากการตีซอสองสาย ที่จะต้องมีการชุนนิ้ว นั่นคือ วิธีการแทงนิ้วที่ด้านข้างของซอสามสาย สลับกับการกดนิ้วในสายอื่น ๆ ซึ่งวิธีการชุนนิ้วนี้เหมาะสำหรับการตีซอสามสาย เนื่องจาก การใช้เทคนิคหรือวิธีการตีรูปแบบต่าง ๆ ของซอสามสาย ต้องอาศัยวิธีการ

ซุนนี่ว ซึ่งจะช่วยทำให้การใช้เทคนิคต่าง ๆ ทำได้โดยสะดวกมากขึ้น เช่น การพรหม การเลื่อนนิ้ว หรือการรูดนิ้ว เป็นต้น

- 1.2 การเรียนรู้วิธีการลงนิ้วซอสามสายของครูเฉลิมนี้ พบว่า มีใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ การลงนิ้วด้วยปลายนิ้ว และการใช้นิ้วบริเวณเหนือข้อนิ้วที่ 1 ซึ่งวิธีการหลังนี้ จะช่วยให้การสีซอสามสายนั้นมีน้ำหนักเสียงที่หนักแน่นมากขึ้น แต่จะมีความสวยงามน้อยกว่าการใช้ปลายนิ้วลงที่สาย

3. ขั้นการเรียนรู้การใช้เทคนิคพิเศษ

การใช้เทคนิคพิเศษนี้จะค่อย ๆ สอดแทรกเข้าไปในบทเพลงต่าง ๆ ทีละน้อย เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แบบค่อย ๆ ซึมซับจนมีความเคยชินกับการใช้เทคนิคนั้น ๆ

- 3.1 ในการเรียนการใช้เทคนิคพิเศษนี้จะพบว่า มีการใช้เทคนิคพิเศษบางตัว เช่น ในเพลงเขมร ปี่แก่วางสักวา ในประโยคเพลง

-----	---ฟ	---ซ	ลด-ร	-----	--ค-ฟ	---ซ	-ด-ค
-------	------	------	------	-------	-------	------	------

ในโน้ตตัว โด เป็นลักษณะของการค่อย ๆ วางนิ้วลงไป และเน้นหนักที่เสียง โด อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งครูได้อธิบายว่า เป็นวิธีการสีซอสามสายของ ครูเทวประสิทธิ์ พาทยโกศล เป็นต้น (ดู ภาพวิดิทัศน์ประกอบการศึกษา)

- 3.2 การใช้เทคนิคพิเศษนี้จะถูกสอดแทรกในเพลงระดับขั้นต่าง ๆ ในเพลงที่มีทำนองห่าง ซึ่งสามารถใช้เทคนิคในช่องว่างของตัวโน้ตได้สะดวก จากเพลงกรอ เพลงประเภทคลอร้อง จนถึงเพลงเดี่ยว ซึ่งจะค่อย ๆ แทรกเทคนิคลงไป ในเพลงที่มีความยากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เรียนเป็นสำคัญ

สรุปท้ายบท

วิธีการสอนขอสามสายของครูเฉลิม ม่วงเพชร มีวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ การสอนตามลำดับขั้นความสามารถของผู้เรียน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และเป็นการสอนแบบมุขปาฐะ ให้ผู้เรียนค่อย ๆ จดจำมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งพบว่าการสอดแทรกเกร็ดความรู้ต่าง ๆ มากมาย รวมถึงเรื่องในประวัติศาสตร์ ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจกับการเรียนมากขึ้น และการให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ เช่นการให้โอกาสผู้วิจัยในการคิดแบบฝึกหัดในการเรียนขอสามสาย จากประสบการณ์การเรียนขอสามสายจากครู ซึ่งถือเป็นการเปิดกว้างทางความคิดให้กับผู้เรียน โดยที่ครูให้เหตุผลว่าถึงแม้ว่าจะเป็นผู้เรียน แต่ต่อไปก็ต้องไปเป็นผู้สอน จะต้องคิดให้เป็น และถึงจะเรียนกับครูคนใดก็ตามย่อมจะต้องมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง จึงจะเรียกได้ว่าเกิดการพัฒนาทางการเรียนขึ้น และการยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่นการอัดเสียงเพื่อให้ผู้เรียนกลับไปทบทวนที่บ้าน หรืออัดเพลงใหม่เพื่อเตรียมตัวที่จะมาเรียนในครั้งต่อไป หรือการถ่ายภาพ หรือบันทึกวิดีโอเพื่อประกอบการศึกษา และเพื่อการเผยแพร่ให้ผู้เรียนได้ศึกษาได้สะดวกมากขึ้น ที่จะช่วยส่งเสริมให้การเรียนขอสามสายนั้นมีความแพร่หลาย และไม่เป็นการยากที่จะศึกษาอีกต่อไป